

Tanzimattan Cumhuriyete Türk Tiyatro Edebiyatı Literatürü

Şahika KARACA*

TÜRK TİYATROSUNUN başlangıcı genel bir kabulle Osmanlı Devleti'nin yeni bir medeniyet dairesine girerek Batı'ya yöneldiği XIX. yüzyıla dayandırılmaktadır. Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçilen bu yıllarda değişen medeniyetle birlikte yeni edebî türler de Türk edebiyatına girmiştir. Roman, hikâye, gazete ve tiyatro yenileşmeyle gelen türler arasındadır. Bu yazıda söz konusu edilecek olan edebî tür *tiyatrodur*. Batı'dan gelen bu tür, bizim için tamamen yabancı değildir. İlkel Türk tiyatrosu olarak değerlendirebileceğimiz bir Türk tiyatrosu mevcuttur ve Türk tiyatrosunun, Avrupa tiyatrosundan çok daha eski tarihlere dayandığı şeklinde görüşler de ileri sürülmektedir. Gıyasettin Aytas, Bedrettin Tuncel'in -*Tiyatro Tarihi*¹ isimli eserinde- Türk tiyatrosunda 4000 yıl öncesine ait iki piyesten söz ettiğini belirtir.² Refik Ahmet Sevensil, Mehmet Fuat Köprülü'nün "Meddahlar"³ başlıklı bir çalışma yayımlamış olduğunu ve bu çalışmada Bizans kaynaklarının Anadolu Selçuklu Devleti'nin saraylarında Bizans imparatorlarının taklitlerini yaparak sultanları eğlendirmeye çalışan birtakım mudhik ve mukallidlerin mevcudiyetini bildirdiğini söylemektedir.⁴

Refik Ahmet Sevensil, Türk Tiyatrosunda 2000 yıl öncesine ait bir diğer oyundan, M. M. Nikoliç adlı bir Sırp yazarın *Darülbedayi* dergisinde yayımlanan bir tercüme makalesinden⁵ naklederek söz etmektedir. Bu makalesinde

* Araş. Gör., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü.

1 Bedrettin Tuncel, *Tiyatro Tarihi*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, c. I, s. 10.

2 Gıyasettin Aytas, *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ, 2002, s. 2.

3 *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1925, c. I, s. 14.

4 Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi I: Eski Türklerde Dram Sanatı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 27.

5 M. M. Nikoliç, "4000 Yıl Önce Türk Tiyatrosu", *Darülbedayi* dergisi, 1 İkincikânun (Aralık) 1935, sy. 56.

Türklerin 4000 yıl öncesine ait bir dram sanatı vücuda getirdiklerini söyleyen M. M. Nikoliç, 2000 yıl öncesine ait bir Türk piyesi hakkında da bilgi vermektedir. Refik Ahmet Sevengil, Nikoliç'in makalesinden bir bölümü şöyle nakletmiştir:

Tiyatro kültür seviyesi yüksek olan milletlere mahsus bir varlıktır; tiyatrosu olan memlekette şair, aktör ve seyirci bulunması gerektir. Bundan dört bin yıl önce, Türkler, büyük ve kültür seviyesi yüksek bir millet ve Orta Asya'da tesirli bir varlıktılar. Türk Milleti iyi harbederdi, bu topluluğun içinde yüksek soydan gelmiş olanlar, halk ve yabancı milletlerden alınmış köleler vardı. Asilzadeler kuvvetli ve hâkimdiler, onlar güzel san'atları korumuşlardı; güzel san'atları ilerlemiş ve Türkler arasında dünyanın en eski tiyatrosu meydana gelmiştir...⁶

Menzel'in ve M. M. Nicolitch'in Türk tiyatrosunun dört bin yıl öncesine dayandığı konusundaki görüşleriyle örtüşmeyen birtakım fikirler öne süren Niyazi Akı⁷ bu konuda şunları söyler:

Atalarımızın Müslüman olmadan önceki toplumsal yaşamına yakından bakınca orada tiyatronun varlığını ya da tiyatronun doğuşunu hazırlayabilecek bir ortamı göremeyiz. Eldeki belgelerden sadece çeşitli Tanrılara inandıklarını,⁸ bu inançlardan doğan bir doğa mistisizminin coşkusu içinde yapılan ve birer oyunu andıran âyinlerin varlığını öğreniriz,⁹ bu âyinlerin kimler tarafından ve hangi giysilerle yönetildiğinden haberimiz olur. İnsan kaderinin Tanrılarla ruhların isteklerine bağlı olduğu bu toplumda¹⁰ âyinlerin yöneticisi yarı din adamı olan ozanların 'kavmi edebî şahsiyetinde' eriyen ortak duyuş ve düşüncülerini buluruz.¹¹ Lâkin atalarımızın coşku ve inançla katıldıkları âyinlerde düzenlenmiş drama (mystère) doğru bir ilerleyiş göremeyiz. Atalarımızın bu âyinleri, yarı yolda kalmış Mısır tiyatrosunun başlangıcı olan Pâpremis âyinlerinin, daha sonra Mystère'lere götüren Osiris âyinlerinin açtığı gelişme yolunu bize açmazlar.¹² Yine atalarımızın doğaya çok yakın kırmızı, tarasonlu âyinleri, bize Dianysos ruhunun ürünü olan Eleusis'ler gibi klasik Grek trajedisine benzer bir tiyatro hazırlamazlar.¹³

Niyazi Akı Türk tiyatrosunun gelişmemesinde dinî inançları da etkili bir faktör olarak görür. İslâm'a göre Tanrıya şirk koşmak korkusu nedeniyle sanatın gerçekleri soyutlaştırılıp simgeler haline getirilerek sunulmaktadır. Bu sebeple İslâm felsefesi somut gerçeği yansıtan heykeli ya da resmi kabullenme-

6 Reik Ahmet Sevengil, *a.g.e.*, s. 21-22.

7 Niyazi Akı, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul: Dergâh Yay., 1989, s. 19.

8 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1954, Gökâlç, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, s. 89-92.

9 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1926, s. 94-95.

10 Abdülkadir İnan, *a.g.e.*, s. 95-104.

11 Fuat Köprülü, *a.g.e.*, s. 96.

12 Etienne Driton, *Le Théâtre Egyptien*, Edition de la Revue du Caire, 1942.

13 Octave Navarre, *Les Représentations Dramatiques en Grèce*, Belles-Lettres, 1929.

miştir. Müslüman Türk sanatçı, sanatın özgürlüğündeki çekiciliğe kapılmamış, kutsal ilkelere, hatta geleneklere uzun süre karşı gelmemiştir.”¹⁴ Niyazi Akı, Müslümanlarda dram sanatının yokluğunu İslâm felsefesine bağlayan Massig-non’un görüşünü doğru bularak bir adım daha ileri gider ve “En basit tanımyıla, *gerçek ya da tasarlanan yaşamı, sözleri, hareketleri ve kişileriyle canlandır-mak olan dram sanatının* sanatçı özgürlüğünü kısıtlayan böyle bir dünya gö-rüşü ortamında doğması kuşkusuz güçlü”¹⁵ diyerek Müslüman toplumlarda dram sanatının ortaya çıkmasının güçlüğünü belirtir.

Türk temaşa sanatları içerisinde meddah, karagöz, ortaoyunu gibi oyunlar yer almaktadır. Her ne kadar ortaoyunu Batılı anlamda tiyatro ile örtüşme de Türk seyircisi Tanzimat’a kadar olan süreçte geleneksel Türk tiyatrosu olarak değerlendirilen ortaoyununu bilmektedir. Gıyasettin Ayaş geleneksel Türk tiyatrosunun Batı tiyatrosunu etkileyebilecek bir güçte olduğuna inanmaktadır. Orhan Okay ise geleneksel Türk tiyatrosu ile Batı tiyatrosunun arasında belirgin farklar olduğunu ileri sürmektedir:

Tanzimat’la beraber edebiyatımıza giren türlerden biri de tiyatrodur. Bu hü-küm, tiyatroyu sahne oyunu ve edebî eser olarak birbirinden ayrı iki sanat dalı halinde kabul ettiğimiz zaman doğrudur. Yoksa Tanzimat’tan önce de var olan, çok eski yıllardan beri var olduğu bilinen meddah, ortaoyunu, karagöz, kukla gibi seyirlik oyunlar dikkate alındığında, yenilik kavramı üzerinde düşünmek gerekir. Ancak anonim karakterdeki bu sonuncuların sadece sahne gösterisi olarak mevcut olduğu unutulmamalıdır. Hâlbuki bir edebî tür olarak tiyatro, ancak yazılı metin haline geldiği, hatta bir yazar tarafından kaleme alındığı takdirde var demektir.¹⁶

Orhan Okay geleneksel Türk tiyatrosu ile Batı tiyatrosu arasındaki ortak noktanın sahne gösterimi olduğunu belirterek Batılı anlamda tiyatronun ancak sahne gösteriminin yanında yazılı metinle mümkün olacağını düşünmektedir. Niyazi Akı da Orhan Okay’ın geleneksel Türk tiyatrosu ile Batı tiyatrosu konu-sundaki düşüncelerine benzer bir yaklaşım getirmektedir:

Tiyatro ile uğraşan bazı yazarlar geleneksel seyirlik sanatlarımızdan Meddah, Karagöz ve Ortaoyununun edebiyatımızda beliren batılı biçimdeki tiyatromu-zu hazırladığı kanısındadırlar. Ne var ki, batılı görünümdeki tiyatromuzla bu seyirlik sanatları arasında tek ortak öge dildir; bundan başka da böyle bir do-ğuşu hazırlayacak veriler bulma olanağı yoktur. Bu görüşü, doğuşu hazırlama biçiminde değil de edebiyatımızda batılı biçimde beliren tiyatromuza birlikte yürüdükleri yıllar boyunca seyirlik sanatlarımızın bazı katkıları olmuştur, diye düzeltmek akla daha yakın geliyor.¹⁷

14 Niyazi Akı, *a.g.e.*, s. 20–21.

15 Niyazi Akı, *a.g.e.*, s. 21.

16 Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s. 71.

17 Niyazi Akı, *a.g.e.*, s. 7–8.

Ahmet Hamdi Tanpınar ise tiyatroyu, Tanzimat sürecinde bütünüyle Batı'dan gelen yeni bir tür olarak görmektedir:

Tiyatro nev'i, Müslüman-şark edebiyatlarının en az tanıdığı sanat nevidir. Deneyebilir ki, Tanzimat'la memleketimize girmiş tek nev'i odur. Çünkü aradaki estetik farkına, iç nizamların ayrılığına rağmen şiir ve muhtelif nev'ileri bizde vardı. Şark hikâyesi, garpli romanla arasındaki farkın büyüklüğüne rağmen daima mevcuttu. Hatta felsefe ve teoloji mekteplerinin zarurî olarak birbirlerini tenkitle işe başlamaları düşünülürse, tenkit dahi edebiyatımızda tabiatıyla vardı. Yalnız tiyatrodur ki, nev'inin dışına çıkmamak şartıyla, gerek bizde ve gerek başka İslâm edebiyatlarında benzeri bulunduğu iddia edilemez.¹⁸

İnci Enginün tiyatronun sadece sahne ya da sadece metin olmadığını ve bu noktadan hareketle de, metne dayanan tiyatronun yerini zaman zaman geleneksel tiyatroya dayanan gösterilere bıraktığını belirtir. Ona göre, yazılı metne dayanan Türk tiyatro edebiyatının mazisininin 1859'dan önceye gitmediğini ve Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* ile gösterdiği yerli ve Batı tiyatroları arasında kurulması gerekli birleştirici tutumun meyvelerini ancak uzun vadede vermiş olduğunu söyler.¹⁹

Yukarıda ileri sürülen görüşlerden de anlaşıldığı kadarıyla geleneksel Türk tiyatrosu ile Batı tiyatrosu arasında benzerlikler olduğu gibi, belirgin farklar da vardır. Her ikisinde de seyircinin izlemesine yönelik sahneleme ya da gösterim ortaktır. Ancak Batılı tiyatronun oyunun yazıya geçirilerek metinselleşme sürecine sahip olduğu göz önünde tutulursa geleneksel Türk tiyatrosuyla arasındaki fark belirginleşir. Çünkü temaşa sanatları yazılı metne dayanmamaktadır.

Metin And, geleneksel tiyatrodan ayrı olarak Batılı Türk tiyatrosunu üç döneme ayırmıştır. 1839'dan 1908'e kadar olan dönemi Tanzimat tiyatrosu, 1908'den 1923'e kadar olan dönemi Meşrutiyet tiyatrosu, 1923'ten günümüze kadar olan tiyatroyu da Cumhuriyet tiyatrosu olarak adlandırmıştır.²⁰ Bu çalışmada da Metin And'ın tasnifi temel alınarak Tanzimat tiyatrosu ile Meşrutiyet tiyatrosu hakkında kısa bilgi verilecek ve bu alandaki literatür değerlendirilecektir.

1. Tanzimat Döneminde Türk Tiyatrosu

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839 yılından itibaren Batı medeniyeti dairesine giren Osmanlı Devleti yukarıda da söz ettiğimiz gibi Batı'dan yeni

18 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 8. baskı, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997, s. 278.

19 İnci Enginün, "Tiyatro Edebiyatı (1970-1995)", *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul: Dergâh Yay., 2000, s. 301.

20 Metin And, "Tanzimat ve Meşrutiyet Tiyatrosu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yay., 1985, c. VI, s. 1607-1628.

edebî neveleri almaya başlamıştır. Tiyatro bu türler arasında çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü henüz halkın büyük bir çoğunluğunun okuma yazma bilmediği bir dönemde görsel bir yapıya sahip olan tiyatro sosyal fayda prensibi açısından oldukça işlevseldir.

Tiyatronun gelişmesinde Osmanlı sarayının katkıları büyüktür. Osmanlı padişahlarının çocuklarının sünnet ve düğünlerinde çeşitli eğlenceler ve gösteriler düzenleniyor ve bu törenlerde cambazlar ve halkı güldüren çeşitli kişiler görev alıyordu. Ayrıca saray eğlenceleri de tiyatronun gelişmesinde önemli yer tutmaktaydı.

III. Selim döneminde Batı tiyatrosu artık Osmanlı Devleti içerisinde kendisine bir yer edinmeye başlamıştır. Bu dönemde Avrupalı tiyatro oyuncuları temsiller vermekte ve padişah bu oyuncuları saraya temsil vermeleri için çağırılmaktadır. II. Mahmut döneminde tiyatroya ilgi daha da artmıştır. II. Mahmut tiyatro temsilleri verilmesi için iki amfiteatrın açılmasına izin vermiş hatta bu girişimi desteklemiştir. Abdülmecit de tiyatroya önem veren, huzurunda tiyatro oynatan padişahlardandır. Abdülaziz döneminde maddi yetersizlikler nedeniyle tiyatro kısıtlanmış, II. Abdülhamid döneminde ise tiyatro neredeyse yok olma derecesine gelmiştir.

Tanzimat döneminde tiyatronun gelişmesinde saray ve çevresinin yanında üst düzey devlet görevlilerinin de önemli katkıları olmuştur. Avrupa'ya elçilik ve benzeri yüksek düzeyde görevlerle giden devlet adamlarımız Ahmet Vefik Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamid, İbrahim Şinasi, Ahmet Mithat tiyatro türünün gelişmesinde önemli işlevler yüklenmişlerdir.

Türk tiyatrosunun gelişiminde ve tanınmasında basının rolü de inkâr edilemez. Bu dönemde *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkar*, *Muhbir*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Vakit*, *İbret*, *Basiret* vs. gazetelerde tiyatroya geniş yer verilmiş, tiyatro hakkında kaleme alınan eleştirisi, tanıtım ve duyuru yazılarıyla tiyatronun kamuoyu tarafından tanınması amaçlanmıştır.

Tanzimat döneminde telif ve tercüme birçok tiyatro eseri kaleme alınmıştır. Şinasi, Âli Bey, Ali Haydar Bey, Ahmet Vefik Paşa, Namık Kemal, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid Tarhan, Sami Paşazade Sezai gibi devrin önde gelen devlet adamları ve yazarları bu dönemde tiyatro eserleri yazmışlardır.

Namık Kemal tiyatronun fikirleri yayma konusundaki önemini fark etmiş, tiyatro oyunları ve tiyatro hakkında yazdığı yazılarla bu türün gelişmesi konusunda yoğun çaba sarf etmiştir. Namık Kemal tiyatro konusundaki görüşlerini "Celâl Mukaddimesi", "Tiyatro" gibi yazılarında açıklamıştır. "Tiyatro" adlı yazısında Namık Kemal tiyatroyu şöyle tarif eder: "Eğlencelerin ise en edibânesi ve binaenaleyh en faidelisi tiyatrodur. Edeb ve mûsikî ki vicdân-ı beşerin hâ-

kim-i hissiyât ve nedîm-i neşâtı olmak için yaratılmış iki hemşîre-i dil-rübâdır. Tiyatro ma'razlarında teşahhus eder. Cân bulur. Bin şekle, bin kıyâfete girer. İnsan ağılatır, güldürür; vicdânı açar, tenvir eder, tathîr eder.”²¹ Tiyatroyu, eğlenceci ve özellikle faydalı olması yönünden edebiyatın en önemli türü olarak nitelendiren Namık Kemal, yazısının devamında tiyatroyu hakikatin süslenmiş hâline benzetir ve bu türü eğlenceden ziyade sosyal fayda prensibi açısından ele alır.

Türk edebiyatının hikâye ve roman türünde en çok eser veren yazarlarından Ahmet Mithat Efendi de tiyatronun sosyal fayda ve halk üzerindeki eğitici işlevlerinden söz etmiştir. İnci Enginün, Ahmet Mithat'ın da Namık Kemal gibi tiyatrodaki sosyal fayda prensibini benimsemiş olduğunu söyler ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Menfa* isimli eserinden bir bölümü nakleder.²² Burada Ahmet Mithat Efendi henüz gelişmekte olan medeniyetimiz içerisinde tiyatronun kitaba göre geniş bir kesime hitap ettiği için daha etkili olduğunu düşünmektedir. Ona göre önemli olan tıpkı roman ve hikâyelerinde olduğu gibi halkın ibretli oyunlar vasıtasıyla terbiye edilmesidir. Bu nedenle birçok tiyatro eseri yazmıştır.

Namık Kemal ve Ahmet Mithat'ın belirttiği gibi Tanzimat döneminde tiyatro sosyal hayatta önemli işlevler yüklenmiştir. Bu konuların en başında vatan teması gelir. Nitekim Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre* piyesinde ülkenin içinde bulunduğu hale uygun olarak vatanseverlik ve kahramanlık temasını işlemiş ve yığınları galeyana getirmeyi başarmıştır.

Tanzimat dönemi yazarlarının tiyatro eserlerinde yer verdikleri bir diğer konu evliliklerdir. Batı medeniyetine yönelmemizle birlikte toplumsal hayatımız içerisinde önemli bir yere sahip olan aile ve evlilik müessesesi sorgulanmaya başlanmış ve dönemin edebî eserleri içerisinde tenkit edilmiştir.

2. Meşrutiyet Tiyatrosu

II. Abdülhamit'in Osmanlı Tiyatrosu'nun yıkılması ve edebî ve fikrî değer taşıyan tiyatro eserlerinin oynanmasına izin vermemesi üzerine Türk tiyatrosunun gelişmesi 1908'e kadar durmuştur. II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinin ardından tiyatro çalışmaları yeniden hız kazanmıştır.

(...) O yıllarda basın, 1908 Meşrutiyetinin getirdiği görsel bir özgürlüğün tadını çıkarmaktadır. Bu özgürlük havası içinde, dili dönen konuşmaya, eli kalem tutan yazmaya başlar. Birkaç yıl içinde, henüz çok aktüel olan hatta içinde ya-

21 Kâzım Yetiş, "Tiyatro", *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, 2. baskı, İstanbul: Alfa, 1996, s. 88.

22 İnci Enginün, *Ahmet Mithat Efendi Bütün Oyunları*, İstanbul: Dergâh Yay., 1998, s. 9.

şanılan olayları işleyen kırk kadar piyes yayımlanır. II. Abdülhamit'in 1883'ten sonra ağırlaşan baskı döneminde, yönetime, siyasete, saraya, kısacası, kurulu düzene karşı her türlü itiraz, her türlü eleştiri yasaklanmıştı. Bu yasaklar yanında sansürle, birey yaşamında hafiyelerle, jurnalcilerle ve kolluk kuvvetleriyle etkili oluyordu. Bu dönemin insanı kendisini sindiren baskıya karşı baş kaldıramamış, bunu denediği için yaşamını yitirenlerin ardından haykıramamış, çektiği acıları dile getirememiş, bunaltıcı bir suskunluğa mahkûm edilmişti. İşte II. Meşrutiyet, bu söyleme, haykırma, yazma isteklerinin birikiminden oluşan düğümlerin çözülmesine olanak vererek birey ve topluma bir boşalma, bir ferahlık getirir.²³

Dönemin getirdiği ferahlık ortamında Meşrutiyet tiyatrosu, içerisine 1908'den 1923'e kadarki süreçte yer alan Servet-i Fünûn, Fecri Ati ve Milli Edebiyat dönemlerini alarak tiyatro eserleri bakımından oldukça zenginleşmiştir.

Meşrutiyet tiyatrosu içerisinde Hüseyin Suat Yalçın, Mehmet Rauf, Cenap Şehabettin, Halit Ziya Uşaklıgil, Faik Âli Ozansoy, Ali Ekrem Bolayır, Safveti Ziya, Şehabeddin Süleyman, Tahsin Nahid, Müfid Râtib, İzzet Melih Devrim, Musahipzâde Celâl, İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci, Safvet Nezihi, Mithat Cemal, Halit Fahri Ozansoy, Reşat Nuri Güntekin, Ömer Seyfettin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu tiyatro eserleri kaleme almışlardır.

1908'den sonra hızlanan tiyatro faaliyetleri Milli Edebiyat döneminde de devam etmiş ve pek çok yazar tiyatro ile ilgilenmiştir. Bu dönem tiyatro eseri verenler arasında Mithat Cemal [Kuntay], Halid Fahri [Ozansoy], Yusuf Ziya [Ortaç], Reşat Nuri [Güntekin], Ömer Seyfettin, Musahipzâde Celâl ve İbnürrefik Ahmed Nuri gibi yazarlarımız bulunmaktadır.

Meşrutiyet döneminde, Tanzimat tiyatrosunda işlenen konulara ek olarak eski rejimi tenkit eden ve yeni rejimi anlatan siyasî amaçlı oyunların arttığı da gözlemlenmektedir.

3. Tanzimattan Cumhuriyete Türk Tiyatrosu Konulu Çalışmalar

a. Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu*, 2. baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yay., 1999, 341 s.

Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu* adlı çalışması 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm "Osmanlı Tiyatrosu'nun Kuruluşu, Gelişimi ve Sona Erişi" başlığını taşır ve 3 kısım halinde ele alınır. Yazar, "Osmanlı Tiyatrosunun Hazırlık Yılları ve Kuruluşu" başlıklı birinci kısımda, Güllü Agop, Souiller Sirki, Aramyan topluluğu, Gedikpaşa tiyatrosu, Şark tiyatrosu, Vaspuragan tiyatrosu ve Asya kumpanyası üzerinde durur. "1870'ten Türk Türk-Rus Savaşına" başlıklı ikinci kısımda, İstanbul'da Türkçe tiyatro gösterimi için Güllü Agop'a verilen 10 yıllık

²³ Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu Tiyatro Eserleri*, İstanbul: İletişim Yay., 1983, s. 16.

tekel imtiyazı, 1871 ve 1872-1873 göstermeliği, tiyatro komitesi ve vatan olayı ile 1874-1875 göstermeliği ve rakipler üzerinde durur. Üçüncü kısımda ise gerileyiş yıllarını, Güllü Agop'un ayrılışını, Gedikpaşa tiyatrosu'nun yıkılmasını ve sonrasını ele alır.

Eserin "Osmanlı Tiyatrosu'nu Oluşturan Etkenler" başlıklı ikinci bölümü, dört alt başlık altında incelenir. Birinci alt başlıkta seyirci ve basın ile Türk ve Ermeni basını üzerinde durulur. Yazar, ikinci alt başlıkta, sahne sanatçıları Müslüman oyuncular ve Ermeni oyuncular olmak üzere ikiye ayırarak ele alır. Yazar bu bölümün üçüncü alt başlığında yönetim ve sahne düzeni üzerinde durur. Son alt başlıkta ise "Yazarlar ve Oyun Seçimi" üzerinde durur ve Türk yazarlar, Ermeni yazarlar, çeviri ve uyarlamalar ile oyun türlerini anlatır.

Kitabın üçüncü bölümü "Güllü Agop'un Çağı ve Çağdaşları" başlığını taşıyor ve çağın koşulları, Güllü Agop'un Türk çağdaşları ve Ermeni çağdaşları olmak üzere üç alt bölüme ayrılır. Yazar kitabının sonuna sonuç, notlar, kaynakça ve Ermeniler ve Ermeni sorunu başlıklı bir ek ile resimler, belgeler ve el ilanlarını gösteren bir albüm eklemiştir.

b. Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1972, 475 s.

Metin And kitabında 1839-1908 yılları arasında Tanzimat döneminde gelişen -Batılı anlamda- Türk tiyatrosu üzerinde durur. Eser "Tanzimat-İstibdat'ta Sahne ve Tiyatroculuk", "Dramatik Edebiyata Toplu Bakış" ve "Tanzimat ve İstibdat'ta Oyunlar" adlı üç bölümden oluşmaktadır. Yazar, kitabın başlangıcında kısa bir önsözle kitabı yazma süreci hakkında bilgi verir. Giriş bölümünü ise oldukça geniş tutarak Osmanlı Devleti'nde tiyatronun oluşma zeminini anlatır. Metin And, üç kısım halinde kaleme aldığı Giriş bölümünün ilk kısmında bir kültür devrimi olarak Batılılaşma üzerinde durur; ikinci kısımda Batı tiyatrosuyla tanışıklığımızı kolaylaştıran etkenler başlığı altında saray ve çevresi, yüksek devlet görevlileri, Türk elçileri, basın, yabancı elçilikler, azınlıklar, yabancı topluluklar ve ilk Türkçe oyunları anlatır. Girişin son kısmında ise incelemenin kapsamı ve yöntemi üzerinde durur.

Yazar girişi takip eden "Tanzimat-İstibdat'ta Sahne ve Tiyatroculuk" ana başlığını taşıyan birinci bölümde Tanzimat döneminde seyirci ve tiyatro anlayışı, oyuncular ve oyunculuk, tiyatro toplulukları, tiyatro binaları ve tiyatro yönetimi ile sahne düzenini detaylı olarak ele alır.

"Dramatik Edebiyata Toplu Bakış" başlıklı ikinci bölümde, "Tanzimat döneminde tiyatro eseri kaleme alan yazarlar", 'geleneksel etki', 'Avrupa'nın etkisi', 'tiyatro eserinin anlattığı çevre ve kişiler' ve 'tiyatronun dili, konusu ve kişileri'nden oluşan 5 konu etrafında Tanzimat tiyatrosunu değerlendirmeye çalışır.

Yazar “Tanzimat ve İstibdat’ta Oyunlar” başlığını taşıyan üçüncü bölümde Tanzimat döneminde kaleme alınan tiyatro türlerini anlatır. Metin And üzerinde durduğu tiyatro türlerini komedyalar, manzum dramlar, romantik dramlar, melodramlar, duygusal ve evcil dramlar, müzikli oyunlar ile çeviriler ve uyarlamalar başlıkları altında inceler. Kitap “Sondeyiş”, “Tanzimat döneminde oynanmış oyunlar dizini” ve “kaynakça” ile sona ermektedir.

c. Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1971, 311 s.

Metin And, Meşrutiyet dönemi Türk tiyatrosunu “Meşrutiyet Çağı Siyasal, Hukukî ve Toplumsal Düzenin Türk Tiyatrosuna Etkisi” adlı doktora tezinde incelemiştir. *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu*’nun önsözünde; sözü geçen çalışmada dar bir konu çerçevesinde ve derin bir şekilde Meşrutiyet tiyatrosunu incelediğini ve -doktora tezinden de yararlanarak- bu dönemi daha yaygın ve genel olarak inceleyebilmek için konuyu yeniden ele aldığını belirtmektedir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Yazar önsöz ve girişten sonra “Meşrutiyet’te Sahne ve Tiyatroculuk” başlığı altında Meşrutiyet tiyatrosunda seyirci ve tiyatro anlayışını, tiyatro adamlarını, oyuncularını, tiyatro topluluklarını, tiyatro binalarını, tiyatro yönetimini ve sahne düzenini anlatır.

İkinci bölüm “Dramatik Edebiyata Toplu Bakış” başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında yazar Meşrutiyet döneminde tiyatro eseri veren yazarları, XIX. yüzyıl Türk tiyatrosuyla Avrupa tiyatrosunun etkisini, dönemin tiyatrosundaki tip ve karakterleri, dil ve üslup ile tiyatro türlerini inceler.

Yazar bir sonraki bölümde “Meşrutiyet’te Oyunlar” başlığı altında Meşrutiyet dönemindeki komedyalar, manzum oyunlar, siyasal ve belgesel oyunlar, tarihî dramlar, savaş oyunları, toplumsal ve evcil dramlar, duygusal dramlar, müzikli oyunlar ve uyarlamalar üzerinde durur.

ç. Niyazi Akı, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul: Dergâh Yay., 1989, 256 s.

Niyazi Akı kitabının önsözünde Türk seyirlik sanatları tarihi olmadığını açıklayarak seyirlik sanatları tarihinin, tiyatroyu, müzikli, danslı oyunlarıyla folkloru, halka açık her türlü oyunları, ortaoyununu, karagöz gibi gölge oyunlarını, meddahı ve daha başka seyirlik oyunları kapsayan çok zengin bir alan olduğunu belirtir. Yazar bu kitapta sadece yazılı tiyatromuzu ele alır ve onu edebî bir tür olarak inceler. Ayrıca yazar önsözde amacını belirterek kullandığı materyal ve metodu anlatmış; meddah, karagöz ve ortaoyunu ile tiyatroyu karşılaştırmıştır.

Niyazi Akı kitabın giriş kısmında eski Türkler dönemi, İslâm ve tiyatro, İsa'dan sonra ve Bizans'ta tiyatro, Bizans Sefaretinde temsiller, Baron de Tott'la Giray Han'ın konuşmaları, sefaretnameler ve İshak Beyin tiyatro anlayışı üzerinde durur. Yazar girişten sonra "Batıya Yöneliş" ana başlığı altında yenilik girişimleri ve Tanzimat Fermanı, Tanzimat'ın ilan edilmesiyle yaşamda beliren ikilik, yabancı dil okulları ile yeni kavram ve görüşler üzerinde durur.

Yazar, "Batıya Yönelişten" sonra "İlk Piyesler ve İlk Temsiller" ana başlığı altında Kefşger Ahmed ve ilk sahnesi, Hacı Bektaş Veli ve ilk sahnesi, Beyoğlu ve gazeteler, Bosco ve Hoca Naum'un tiyatrosu, opera temsilleri, Silistre Operası, Ubcini ve Gérard de Nerval'den notlar üzerinde durur. Bir diğer ana başlık "Şair Evlenmesi"dir. Niyazi Akı bu bölümde *Şair Evlenmesi*'nin önemi ve Şinasi'nin Molière tutkusu ile *Şair Evlenmesi*'nin ilk sahnesini konu edinir.

Niyazi Akı kitabının devamında "Komediler", "Trajediler", "Tarihî Dramlar", "Romantik Dramlar", "Melodramlar" ve "Halk Dramları" nı inceler. "Komediler" başlığı altında komedi türü ile ilk tanışmalar, Molière'nin etkisi ve bazı çeviri karşılaştırmaları hakkında bilgi veren yazar daha sonra dolantı komedileri hakkında genel bilgiler verir ve Feraizcizade Mehmet Şakir ve dolantı komedisi öğeleri üzerinde durur. Yazar dolantı komedilerini bu şekilde inceledikten sonra töre komedileri ile ıra komedilerinin özelliklerini inceler. Yazar "Trajediler" başlığı altında ise öncelikle trajediler hakkında genel bilgiler verir. Daha sonra Ali Haydar Bey ve ilk trajediler ile *Sergüzeşt-i Perviz* ve *İkinci Ersas* üzerinde durur. *Le Cid* ve Abdülhak Hâmid'in *Nesteren* isimli tiyatrosunu karşılaştırdıktan sonra Hâmid'in trajedi anlayışını ve trajedilerini inceler.

Kitabın diğer bir ana başlığı "Tarihî Dramlar" dır. Niyazi Akı bu bölümde tarihî dram hakkında genel bilgiler verdikten sonra Ahmet Necip'in *İdhar ve İkbâl* adlı piyesinin özetini verir. Yazar daha sonra Namık Kemal'in Celâlettin Harzemşah isimli eseri ile diğer tarihî tiyatro eserlerinin ve Şemsettin Sami'nin *Gâve* ve *Seydi Yahya* adlı tarihî piyeslerinin önemini belirterek Antik Yunan korusu ve başka tarihî dram örnekleri üzerinde durur. Tarihî dramları "Romantik Dramlar" başlığı takip eder. Yazar romantik dramlar hakkında genel bilgiler verdikten sonra tiyatrodaki sansür ve çevirilerden bazıları üzerinde durur. Daha sonra *Britannicus*'la *Gülnihal*'in karşılaştırılması ve Shakespeare ile olan yakınlıkları üzerinde durur. Romantik dramları "Melodramlar" başlığı takip eder. Bu başlık altında yazar melodramların özelliklerini anlatır.

Yazar kitabın bir sonraki bölümünde "Halk Dramları"nın özelliklerini ve bizde ortaya çıkışını hazırlayan genel koşulları, kişiler dünyasını, 3, 4, 5 ve daha çok perdeli olanların özelliklerini ve çözümlü çizelgelerini verir. Ayrıca devrin bu türe duyarlılığı ve kötümserliği ile bu türün sevilme nedenleri üzerinde durur. Yazar bu bölümün sonuna, ele aldığı komediler, trajediler, tarihî dramlar, romantik dramlar, melodramlar ve halk dramlarının sonuna bu türlerde ya-

zılmış tiyatro eserlerinin bibliyografyasını da eklemiştir. Niyazi Akı, halk dramalarından sonra “XIX. Yüzyılın Tiyatro Türü Üzerine Görüşleri” başlığı altında görüş belirten kaynaklarla, Namık Kemal, Mizancı Murat ve Beşir Fuat’ın görüşleri üzerinde durur. Kitabın son bölümü “İkinci Meşrutiyet ve Onu İzleyen Yıllar (1908-1923)” başlığını taşır. Yazar kitabın bu bölümünde İstibdat dönemine ve Yıldız’a duyulan nefretin tiyatroya yansımaları, Osmanlıcılık, İslâmcılık, Garpcılık, Türkçülük, Antoine’in gelişi, tiyatroyla ilgili görüşler ve Darülbeydi, çeviri ve uygulamalar üzerine görüşlerle bazı eleştirileri verir. Yazar eserine, bibliyografya, sonsöz, lirik tiyatro ile ilgili bir ek bibliyografya ve özel isimler indeksi koyarak son verir.

d. Gıyasettin Aytaş, *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay., 2002, 402 s.

Gıyasettin Aytaş, çalışmasını 1839-1885 yılları arasındaki tiyatro eserleriyle sınırlandırır. Yazar, kitabında Tanzimat tiyatrosunun genel özelliklerinin yanında Tanzimat döneminde var olan sosyal meseleleri de inceleyerek bu meselelerin eserlere nasıl yansıdığını gözler önüne serer. Eser içindekiler, giriş, sonuç, kaynakça ve dizinle birlikte 7 bölümden oluşmuştur. Gıyasettin Aytaş kitabının giriş kısmında Tanzimat’a kadar Batı tarzı tiyatronun Osmanlı Devleti’ndeki gelişimi ile Tanzimat’tan sonra Osmanlı Devleti’nde tiyatro faaliyetlerine değinir. Giriş kısmından sonra “Aile ve Aile İlişkileri” adını taşıyan ilk bölümü altı alt başlık altında inceler. İlk alt başlıkta Tanzimata kadar Türk ailesine kısa bir bakıştan sonra ikinci alt başlıkta kadın erkek ilişkilerini aşk, karşılıksız aşk, yasak aşk ve namus meselesini ele alan piyeslerle irdeler. Yazar üçüncü alt başlıkta evlilik konusunu ele alan piyesler ile yine kendi içinde alt başlıklara ayrılan evliliğe engel olan unsurları inceler. Kitabın dördüncü alt başlığında evlilikte sosyal, kültürel ve yaş farkına dayalı unsurları bu konuları ele alan sekiz alt başlıkla verir. Yazar daha sonraki alt başlıkta gelenek ve göreneklerin aile hayatına yansımalarını ele alan piyesler ile son alt başlıkta boşanma meselesini ele alan piyesleri inceler.

Gıyasettin Aytaş kitabın ikinci bölümünde “Konusunu Tarihten Alan Piyesler” başlığı altında konusunu İslâm tarihinden, Türk-İslâm tarihinden, İran tarihinden ve diğer ülkelerin tarihinden alan piyesleri inceler. Yazar “Fikri ve Siyasi İdeolojileri Ele Alan Piyesler” başlığını taşıyan üçüncü bölümde hürriyet fikrini ele alan piyeslerle “vatan” ve “millet” kavramlarını ele alan piyesleri bahis konusu etmiştir. Bir sonraki bölüm “Eğitim” başlığını taşır ve bu bölümde eğitim meselesi üzerinde duran piyesler incelenir.

Kitabın “Dinî Hayat ve İnançlar” başlığını taşıyan beşinci bölümü dinin insan ve toplum hayatındaki yerini ele alan piyeslerle batıl inançları ele alan piyeslerden oluşmaktadır. Yazar, kitabın “Diğer Meseleler” başlıklı son bölümün-

de azınlık ve eşkıyalık meselesini konu edinen piyesler üzerinde durur. Sonuç bölümünün ardından Tanzimat döneminde neşredilen telif tiyatro eserlerinin listesini vererek kaynakça ve dizin bölümüyle kitabını bitirir.

e. Alemdar Yalçın, *II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, 2. baskı, Ankara: Akçağ Yay., 2002, 336 s.

Alemdar Yalçın kitabının önsözünde daha önceden doktora tezi olarak hazırladığını belirttiği bu çalışmasında ülkenin geçirdiği sosyal değişimin piyeslere yansımaları ele aldığı ve çalışmasının siyasî ve sosyal değişimi inceleyen değişik bir tarih olarak da kabul edilebileceğini söylemektedir. Yazar, önsözü takip eden giriş bölümünde 1908'e kadar Türk tiyatrosu ve Türk tiyatrosunda işlenen meseleler ile 1908'den itibaren Türkiye'de tiyatro faaliyetleri üzerinde durur. Beş bölümden oluşan kitapta birinci bölüm "Siyasi Değişme" başlığını taşır. Yazar bu başlık altında eski rejimi tenkit eden ve yeni rejimi anlatan piyesler ile ekalliyetler, 31 Mart hâdisesine temas eden piyesler ve II. Meşrutiyetten sonraki harplere temas eden piyesler üzerinde durur. Kitabın ikinci bölümü "Siyasi İdeolojiler" başlığını taşır ve bu bölümün alt başlıklarında Beynelmilecilik, Osmanlıcılık, İttihâd-ı İslâm, Türkçülük, Halkçılık ve Feminizm gibi konuları işleyen piyesler incelenir. "Maarif" başlığını taşıyan üçüncü bölümde yeni talim terbiyeye temas eden piyesler ve öğretici neşriyatın vasıfları üzerinde durur. Dördüncü bölümde yazar "Şehir Hayatı" başlığı altında alaturka ve alafranga davranışları inceleyen piyeslerle yobazlık ve züppelik tezahürlerini işleyen piyesleri inceler. Yazar kitabın son bölümünde "Aile" başlığı altında II. Meşrutiyette ailenin umumî manzarası ile izdivaçlar üzerinde durur. Netice kısmında ise 1908 ve 1909'da temsil edilen ya da temsil edileceği ilân olunan piyeslerle 1911-1923 tarihleri arası basılan veya tefrika edilen piyeslerin listesini verir. Kitap bibliyografya ve dizin bölümüyle sona ermektedir.

f. Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi I: Eski Türklerde Dram San'atı*, 2. baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, 90 s.

Türk Tiyatrosu Tarihi başlıklı 5 ciltten oluşan eserin bu ilk cildi, "Eski Türklerde Dram San'atı" başlığını taşımaktadır. Bu ciltte, Batı dram sanatını örnek alan Batılı tiyatronun kurulmasından önce Türklerin tiyatrolarının olup olmadığını sorgulayan Sevensil, eski Türklerde dram sanatını üç başlık altında inceler. İlk bölüm "Eski çağlarda" adını taşır. Yazar bu başlık altında tiyatro sanatının kaynağı, ilk dram, Türk dinî törenlerinde dram unsuru, ilk aktörler, Yunan tiyatrosunun önceleri, temsil edilen eski Türk destanları, Çin tiyatrosunda Türk tesiri, dört bin yıl önce Türk dramı, Türk Moğollar ve tiyatro, Selçuk Türklerinde dramatik eğlenceler ve Anadolu'da dinî temayaşayı inceler.

Yazar kitabının ikinci bölümünde, “Osmanlılar devrinde” başlığı altında padişah düşünleri, savaş oyunları, XVI. asırda bir bale pandomimi, Moreska ve Matezina dansları, Osmanlı sarayında sanatkârlar, mudhik ve mukallidler, Edirne düğünündeki bale pandomim, Osmanlı sarayı haremünde bir temsil, Yahudi komedyaları, sokak eğlenceleri, esnaf alaylarındaki taklitler, XIX. asırda saray eğlenceleri, curcuna ve kol oyunu, orta oyunu, karagöz ve eski tiyatro eserlerimiz üzerinde durur.

Kitabın son başlığı “Köy oyunları”dır. Yazar bu başlık altında alevî köylerinde kış oyunları, elekçi oyunu, Eskişehir köylerinde ve Orta Anadolu’da örf ve âdet komedileri, köy oyunları ve tulûat tiyatrosu ile Anadolu halk rakslarında dram unsurunu incelemiştir. Netice kısmından sonra kitabının sonuna bu dönemlere ait fotoğraflar da eklemiştir.

g. Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi II: Opera San’atı İle İlk Temaslarımız*, 2. baskı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, 111 s.

Türk Tiyatrosu Tarihi adlı eserinin ikinci cildi olan bu ciltte, Sevensil, Batı tiyatrosunu tanımaya başlamamızı konu edinir. Yazar dört bölümden oluşturduğu eserinin “Opera ile ilk temaslarımız” başlıklı Birinci Bölümünde, XVI. asırda bir balet pandomimi, At Meydanı’nda verilen musikili temsil, Moresko ve Matezina dansları, Venedikten opera getirtme teşebbüsü, Türk elçisinin Fransa’da gördüğü opera, Viyana ve Berlin operalarını izlemiş Türk elçileri, Petersburg operasını izlemiş Türk elçisine ve III. Selim’in sarayındaki opera gibi konuları anlatır.

Kitabın ikinci bölümünde yazar “Beyoğlunda Opera Temsilleri” üzerinde durur. Refik Ahmet Sevensil bu başlık altında ilk tiyatro binaları ve tiyatro bilgisi, dram sanatını anlatan ilk yazı, Türkçeye çevrilen ilk piyes, Naum’un birinci tiyatrosu, Naum tiyatrosunda oynanan operalar, basılı opera hulâsaları, Naum’un ikinci tiyatrosu, Naum tiyatrosunun imtiyazları, piyangoları, şirket kurma teşebbüsü, Madam Ristori Naum tiyatrosunda Avrupa kral ve kraliçeleri, Naum tiyatrosunun yanması, Fransız tiyatrosu, Ermeni tiyatrosu, Gedikpaşa tiyatrosunda opera parçaları ve ikinci Gedikpaşa tiyatrosu üzerinde durur.

Refik Ahmet Sevensil kitabın üçüncü bölümünde “Sarayda Opera Kurma Teşebbüsü”nü ele almış ve bu başlık altında Osmanlı sarayı ve Batı sanatı, askerî bando ve Donizetti, sarayda opera temsilleri için hazırlık, Kızlar Fanfarı ve bale heyeti, Abdülmecid’in dinlediği opera parçaları ve Dolmabahçe Sarayı tiyatrosunu anlatır. Yazar kitabının son bölümünde “İlk Opera Eserimiz” hakkında bilgi vermiş ve bu başlık altında Hayrullah Efendi, Hikâye-i İbrahim Paşa, gazel şeklindeki aryalar, Hayrullah Efendinin tercüme ettiği Rotomago oyunu

ve Üçüncü Selim devrinde yazılan bir komedi üzerinde durur. Yazar netice kısmından sonra kitabının sonuna bu dönemlere ait fotoğraflar eklemiştir.

h. Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi III: Tanzimat Tiyatrosu*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1968, 323 s.

Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi*'nin üçüncü cildinde Batı örneğinde Türk tiyatrosunun başlangıç ve kuruluş yıllarını inceler. Yazar 11 bölüm hâlinde plânladığı eserin ilk bölümünde “Tanzimat Tiyatrosunun Önceleri” hakkında bilgi verir. Bu başlık altında yazar Tanzimat hareketinin sebepleri ve getirdikleri, ilk Türk sahne sanatkârları, Naum tiyatrosunda oynanan Türkçe komedi, saray tiyatrosunun İslâm oyuncularını ve Şark tiyatrosundaki Türkçe temsiller üzerinde durur. Yazar “Şinasi ve Tiyatro” başlıklı ikinci bölümde Şinasi'nin hayatını, tahsilini, gazeteciliğini, kasidelerini, şiirlerini, dilciliğini ve tiyatro yazarlığını anlattıktan sonra *Şair Evlenmesi*'nin konusu ve önemi ile Şinasi'nin ihtilalciliği, sözlüğü, Şinasi'nin tesiri ve Şinasi'den önce dilimizde yazılan tiyatro eserlerini bahis konusu eder.

Yazar üçüncü bölümde “Gedikpaşa Tiyatrosu” başlığı altında Gedikpaşa Tiyatrosunun binası, Güllü Agop, Tiyatro-yı Osmanî, Tiyatro yazarı Mustafa Paşa, Agop Efendiye verilen imtiyaz, 1870'den sonraki temsiller, Osmanlı tiyatrosunun ilerlemesine çalışan komite, Gedikpaşa tiyatrosunun altın günleri gibi Gedikpaşa tiyatrosu ile ilgili hususiyetleri anlatır. Yazar dördüncü bölümde “Ahmet Vefik Paşa ve Tiyatro” başlığı altında Ahmet Vefik Paşanın yetişme şekli, Molière'den yaptığı adaptasyonlar, Bursa valiliği ve Bursa tiyatrosu, Molière tercümelemleri gibi çeşitli konular üzerinde durur. Bir sonraki bölüm “Ziya Paşa ve Tiyatro”, altıncı bölüm ise “Namık Kemal ve Tiyatro” başlığını taşır. Yazar bu başlık altında Namık Kemal'in hayatına dair bilgiler verdikten sonra *Vatan* adlı piyesi ile bu piyesin uyandırdığı akisleri ele alır. Devamında Namık Kemal'in diğer tiyatro eserlerini de inceler. Daha sonraki bölümlerde ise sırasıyla “İlk Sahne Sanatkârlarımız”, “Basın ve Tiyatro”, “Tanzimat Tiyatrosunda Teknik”, “Mınakyan Tiyatrosu” ve “Tulûat Tiyatrosu” konularını ele alır. Yazar kitabın sonuna döneme ait çeşitli fotoğraflar koyarak kitabını bitirir.

1. Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi IV: Saray Tiyatrosu*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970, 220 s.

Refik Ahmet Sevensil *Tanzimat Tiyatrosu* adlı eserinin dördüncü cildinde XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı sarayında tiyatro ile ilgili yenilikleri anlatmıştır. Kitap 13 bölüm ve alt başlıklardan oluşmaktadır. İlk bölüm “Osmanlı Sarayında Yeni Eğlenceler” başlığını taşır ve ilk banda, kadınlar fanfarı ve bale heyeti gibi konular üzerinde durur. Yazar ikinci bölümde “Abdülmecit ve Opera” başlığı altında saray operası, Abdülmecit'in Naum tiyatrosuna

yardım etmesi, Dolmabahçe tiyatrosu ve sarayda Batı müziğinin yerleşmesi ve gençlerin yetişmesinde büyük katkısı olan Donizetti'nin ölümü üzerinde durur. Takip eden bölüm "Abdülmecit Sarayında Meşhur Musikiciler" dir. Yazar bu bölümde Liszt, Vieuxtemps, saraya çağrılan orkestralar gibi konuları anlatır. Dördüncü ve beşinci bölümler "Abdülmecit Sarayında Canbazlık ve Hokkabazlık Oyunları" ile "Abdülmecit Devri ve Hükümdarın Özellikleri" üzerinde durur. Sonraki bölüm "Abdülaziz Devrinde Sahne Hareketleri" başlığını taşır ve bu dönemde gösterilen temsiller, sarayda ortaoyunu, Abdülaziz ve Tulûat tiyatrosu, *Vatan* piyesi ve Abdülaziz gibi konuları içerir. Yedinci bölümde "Abdülaziz Devri ve Padişahın Özellikleri" üzerinde durulurken sekizinci bölümde "Beşinci Murat ve Güzel Sanatlar" bahis konusu edilir.

Yazar kitabın takip eden sonraki dört bölümünde ise "İkinci Abdülhamit ve Batı Musikisi", "İkinci Abdülhamit ve Sahne Sanatı", "Abdülhamit Sarayında Türk Tiyatrosu" ve "Abdülhamit Devri ve Padişahın Özellikleri" üzerinde durur. Son bölüm "Birkaç Önemli Belge" başlığını taşır ve bu döneme ait önemli belgelerden oluşur. Yazar kitabın sonuna dönemin önemli şahsiyetlerinin fotoğraflarını koymuştur.

i. Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi V: Meşrutiyet Tiyatrosu*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1968, 345 s.

1908'de II. Meşrutiyetin ilân edilmesiyle Türk sahne hayatı meşrutiyet ve hürriyet havası içerisinde ilerlemeye başlar. Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi* adlı eserinin 13 bölümden oluşan beşinci cildinde II. Meşrutiyetten Cumhuriyet dönemine kadar 15 yıllık süreçteki tiyatro oyunculuğunu ve tiyatro yazarlarını inceler. İlk bölüm "Meşrutiyet'in İlk Yılları" başlığını taşır. Yazar bu başlık altında tiyatro heveslileri, tiyatro toplulukları, *Vatan* ve *Besa* piyesleri, 31 Mart olayı ve tiyatro gibi konular çerçevesinde bu dönemin önemli tiyatro faaliyetleri üzerinde durur. İkinci bölümde "Mınakyan Tiyatrosu"nu anlatır. Mınakyan repertuarından bazı eserlerin listesini ve Mınakyan tiyatrosunda oynanan piyeslerden III. Selim piyesi ve akisleri gibi konularda bilgi verir. Yazar bir sonraki bölümde "Ahmet Fehim Tiyatrosu" başlığı altında Yeni Osmanlı sahnesi, Osmanlı tiyatrosu, Ahmet Fehim'in sanatı gibi konular üzerinde durur.

Dördüncü bölüm "Burhaneddin Tiyatrosu" başlığını taşır. Yazar bu başlık altında Milli tiyatro, Burhaneddin Bey kumpanyası, Burhaneddin'in sanatı gibi konularda bilgi verir. Daha sonraki bölümlerde "Binemeciyan Tiyatrosu", "Mürebbi-i Hissiyat ve Sonrası", "Muhsin'in kurduğu topluluklar" ve "Donanma Cemiyeti Tiyatrosu"nu ele alır. Dokuzuncu bölüm "Dârü'l-Bedâyi" adını taşır ve Dârü'l-Bedâyi'nin açılması, ilk temsil heyeti ve ilk oyunlar, Dârü'l-Elhan'ın kurulması gibi konular üzerinde durur. Bir sonraki bölümde İkinci Meşrutiyet dönemindeki "Müzikli temsiller"i anlatan yazar, on birinci bölümde "Türk Kadını

ve Tiyatro” başlığı altında Dârü'l-Bedâyi'ye alınan ilk kız öğrenciler, sahneye çıkan ilk Türk kadını gibi Meşrutiyet döneminde Türk kadınlarının sahneye çıkış süreçlerini konu edinir. Son iki bölümde ise “Meşrutiyet Devri Sanatçıları” ve “Meşrutiyet Tiyatrosunda Teknik” konular üzerinde durur. Yazar kitabın sonuna bu dönemin önde gelen tiyatro sanatçılarının fotoğraflarını da ekleyerek beş ciltten oluşan bu uzun soluklu çalışmayı bitirir.

j. Kemal Yavuz (haz.), *Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro ile İlgili Makaleleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976, 640 s.

Kemal Yavuz, *Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro ile İlgili Makaleleri* adlı eserinde Türk edebiyatında özellikle Cumhuriyet döneminde kaleme aldığı roman, hikâye ve tiyatroları ile tanınan Reşat Nuri Güntekin'in tiyatro ile ilgili makalelerini derlemiştir. Eser iki ana bölümden oluşur. İlk bölüm “Tiyatroya Umûmî Bir Bakış” başlığını taşır. Kemal Yavuz bu başlık altında Reşat Nuri'nin temaşada ve temsilde hakikat meselesi, tiyatro ve ahlâk, zamanın ruhu ve tiyatro, elem ve ıstırapın ifadesi olarak tiyatro, tiyatro ve ilim ile sahne tezyinatı gibi konulardaki makalelerini derlemiştir. İkinci alt başlık “Temaşa Tarihi” başlığını taşır ve bu başlık altında Reşat Nuri'nin Yunan tiyatrosu hakkındaki görüşlerini içeren makaleleri yer alır. Kitabın üçüncü alt başlığında ise Kemal Yavuz yabancı ülkelerin tiyatroları, eserleri, yazarları ve artistleri konusunda Reşat Nuri'nin yazdığı makalelerini derlemiştir.

Kitabın ikinci ana bölümü “Türk Tiyatrosu” başlığını taşır. Bu bölüm de beş alt başlığa ayrılır. Birinci alt başlık Reşat Nuri'nin Darülbedayi ve tiyatromuz hakkındaki görüşlerini içerir. Lisan meselesi ve tiyatro, tiyatro ahlâkı, tiyatro ve tenkit ile tiyatro binalarımız gibi konular yazarın bu başlık altında yer alan makaleleridir. İkinci alt başlık “Tercüme ve Adaptasyon Meseleleri”dir. Bu başlık altında Reşat Nuri'nin tercüme ve adaptasyon konusundaki makaleleri yer alır. Üçüncü alt başlık “Adapte ve Tercümeler” başlığını taşır ve dönemin tiyatro eserlerinden birkaçı hakkındaki görüşlerini açıkladığı makaleleri içerir. Dördüncü alt başlık “Millî Eserlerimiz ve Yazarlarımız” başlığını taşır ve bu başlık altında Reşat Nuri'nin dönemin önde gelen piyesleri hakkındaki görüşlerini içeren makaleleri derlenmiştir. İkinci bölümün beşinci alt başlığı ise Reşat Nuri'nin artistlerimiz hakkında yazdığı çeşitli makalelerdir. Kemal Yavuz kitabın en sonuna indeks ekleyerek çalışmasını bitirmiştir.

Seçilmiş Bibliyografya

“Abdülhak Hâmid Hakkında Mülâhazalar, Liberte'nin Neşri Dolayısıyla”, *Türk Yurdu*, c. IV, sy. 13, s. 420-425.

“Bir Tanzimat Opereti: “Pembe Kız”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1972, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., sy. 3

- "Darülbeydi'de Türk Hanımları", *Temaşa*, 1 Nisan 1919, sy. 15.
- "Dörtbin Sene Evvelki Türk Tiyatrosu", *Türk Tiyatrosu*, 1938, c. I, sy. 85, s. 10-14.
- "İbnürrefik Ahmet Nuri: Hayatı ve Eserleri", *Türk Tiyatrosu*, 1946.
- "Sahne Elli Sene, Fehim Efendi'nin Hatıraları, Hürriyetin İlanından Sonra", *Vakit*, 16 Eylül 1926, sy. 37.
- "Tiyatroda Siyaset", *Temaşa Muhasebeleri*, çev. Müfid Ratıb, *Servet-i Fünûn*, 13 Kânunusani (=Ocak) 1326, c. XL, sy. 1025.
- "Tiyatro", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c. XI, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1985.
- Abasıyanık, Sait Faik, "Tiyatro Üzerine", *Türk Dili*, Temmuz 1966, c. XV, sy. 178, s. 728-731.
- Abdi Tevfik, "Âkif Bey", *Bahçe (Dergisi)*, 16 Eylül 1324, sy. 9.
- Açıkgöz, İlkay, "Yusuf Ziya Ortaç'ın Tiyatro Eserleri", Lisans Tezi, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1969.
- Adlı, İhsan, *Hürriyet Kurbanları, Hakiki Dram*, Edirne: Edirne Vilayet Matbaası, 1335.
- Ahmet Fehim, *Sahne Elli Sene*, İstanbul: Mitoş/Boyut, 2002.
- Ahmed Rasim, "Tulûatçılık", *Akşam Gazetesi*, 26 Kânunuevvel (=Aralık) 1924, sy. 2232.
- Akalın, Nazir, "Namık Kemal'in Tiyatro Anlayışı", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1999, sy. 10, s. 103-113. Türkçe, İngilizce ve Rusça özet.
- Akı, Niyazi, *Çağdaş Türk Tiyatrosuna Toplu Bakış*, Erzurum, 1968.
- Akı, Niyazi, *XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosunda Devrin Hayat ve İnsan: Sosyo- psikolojik Deneme*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., 1974.
- Akın, Banu Ayten, "Geleneklerden Bugüne Türk Tiyatrosunun Gelişiminde Din Faktörü", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2002
- Aksal, Sabahattin Kudret, "Tiyatro Üzerine", *Türk Dili*, Ekim 1977, c. XXXVI, sy. 313, s. 290-300.
- Akter, Turgut ve V. Özbek, *İstanbul'da Tiyatro*, 1959.
- Akün, Ömer Faruk, "Abdülhak Hâmid'in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1967, c. XV, s. 107-159.
- Akyüz, Kenan, "Finten", *Türkojoloji Dergisi*, 1964, c. I, sy. 1, s. 14-49.
- Alacakaptan, Ulvi, "Türkiye'de Tiyatro", *Dergâh*, Ağustos 1995, c. VI, sy. 66.
- Alangu, Tahir, "Feraicizade Şakir Efendi", *Türk Dili*, Ocak 1953, c. II, sy. 16, s. 210-215.
- Ali Kemal, "Tiyatroya Muhtacız", *Temaşa*, 1 Mayıs 1919, sy. 6.
- Ali Naci, "Tahsin Nahid ve Temaşa", *Yarın dergisi*, 11 Nisan 1338, sy. 30.
- Ali Nihat, "Osmanlı Tiyatrosu", *Cihan (Dergisi)*, 12 Kânunuevvel (=Aralık) 1290, sy. 1.
- Alpman, Hafî Kadri, *Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları*, İstanbul: Tecüman 1001 Temel Eser, 1977.
- Altıntaş, Remziye, "İzmir Devlet Tiyatrosu Üzerine Monografik İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2001.
- And, Metin, *Gönlü Yüce Türk: Yüzyıllar Boyunca Bale Eserlerinde Türkler*, Ankara: Dost Yayınevi, 1958.
- And, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece: Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları*, İstanbul: Taç Yayınevi, 1959.

- And, Metin, "II Abdülhamit ve Tiyatro", *Türk Dili*, Kasım 1961, sy. 122, s. 84-85.
- And, Metin, "Eski İstanbul'da Ünlü Bir İtalyan Oyuncusu", *Türk Dili*, Aralık 1961, c. XI, sy. 123, s. 141-146.
- And, Metin, "Murat Efendi ve Türk Tiyatrosu", *Forum*, 15 Ağustos 1961.
- And, Metin, "Türk Tiyatro Tarihi İçin Notlar", *Forum*, I (1 Ocak 1962), II (15 Ocak 1962), III (15 Haziran 1963).
- And, Metin, "Saray Tiyatrosu", *Devlet Tiyatrosu*, Ekim 1962, sy. 17.
- And, Metin, "Bizans Tiyatrosu-Türk Tiyatrosu", *Türk Dili*, Aralık 1962, c. XII, sy. 135, s. 150-157.
- And, Metin, "Eski İstanbul'da Ünlü Tiyatro Oyuncuları", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Aralık 1963, c. II, sy. 11, s. 14-20.
- And, Metin, *A History of Theatre and Popular Entertainment in Turkey*, Ankara: Doğuş Matbaası, 1963-64.
- And, Metin, "Romandan Tiyatroya", *Türk Dili*, Temmuz 1964, c. XIII, sy. 154, s. 793-797.
- And, Metin, "Türkiye'de Shakespeare", *Oyun*, Ağustos 1964, sy. 12, s. 16-19.
- And, Metin, "Shakespeare in Turkey", *Theatre Research*, 1964, c. VI, sy. 2, s. 75-84.
- And, Metin, "Türkiye'de Shakespeare", *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi I*, 1964, sy. 1, s. 55-66.
- And, Metin, "Türkiye'de İlk Tiyatrolar", *Devlet Tiyatrosu*, Ekim 1965.
- And, Metin, "Mınakyan ve Tiyatrolarının Oyun Dağarcığı", *Dost*, Aralık 1965.
- And, Metin, "Türkiye'de Ermeni Tiyatrosu", *Forum*, I (15 Kasım 1965), II (1 Aralık 1965), III (15 Aralık 1965), IV (1 Ocak 1965).
- And, Metin, "Ali Ekrem ve Tiyatro", *Forum dergisi*, I (15 Eylül 1966), II (1 Ekim 1966).
- And, Metin, "Cenab Şehabeddin ve Tiyatro", *Türk Dili*, 11 Ekim 1966, c. XVI, sy. 18, s. 33-37.
- And, Metin, "Gedikpaşa Tiyatrosundan Önceki Türkçe Oyunlar", *Türk Dili*, 1966, c. XV, sy. 178, s. 677-683.
- And, Metin, "Güllü Agop Tiyatrosundan Önce Türkçe Temsiller Veren Bir Topluluk: Vaspuragan Tiyatrosu (1862-1864)", *Forum*, 1 Şubat 1966.
- And, Metin, "Hüseyin Suad ve Tiyatro I", *Varlık*, 1 Eylül 1966, sy. 677, s. 7.
- And, Metin, "Hüseyin Suad ve Tiyatro II", *Varlık*, 15 Eylül 1966, sy. 678, s. 6-7.
- And, Metin, "Hüseyin Suat ve Tiyatro", *Varlık*, I (15 Ocak 1967), II (15 Şubat 1967).
- And, Metin, "Hüseyin Rahmi ve Tiyatro", *Postav*, Mart 1967.
- And, Metin, "İslâm, Din Adamları ve Tiyatro", *Türk Dili*, Haziran 1967, c. XVI, sy. 189, s. 690-696.
- And, Metin, "Cumhuriyet'ten Önce Darülbedayi'nin Oyun Dağarcığı", *Hisar Dergisi*, Temmuz 1967.
- And, Metin, "Dünyada ve Türkiyede Kısa Oyunlar", *Türk Dili*, Temmuz 1967, c. XX, sy. 214, s. 298-301.
- And, Metin, "İzmir'de İlk Tiyatrolar", *Tarih Mecmuası*, 1 Temmuz 1967.
- And, Metin, "Meşrutiyet Tiyatrosunda Osmanlı Tarihi", *Devlet Tiyatrosu Dergisi*, Ağustos 1967.
- And, Metin, "Reşat Nuri Güntekin'in Cumhuriyet'ten Önceki Tiyatro Çalışmaları", *Türk Dili*, Ağustos 1967, c. XVI, sy. 191, s. 847- 851.

- And, Metin, “Geçen Yüzyılda Bir Kadın Oyuncunun Anıları”, *Devlet Tiyatrosu*, Ekim 1967.
- And, Metin, “İzzet Melih ve Leylâ’sı”, *Hisar Dergisi*, Haziran 1968.
- And, Metin, “Yusuf Ziya Ortaç ve Tiyatro”, *Hisar Dergisi*, Haziran 1968.
- And, Metin, “Türkiye’de Müzikli Oyunlar(1908-1923)”, *Devlet Tiyatrosu*, Ekim 1969.
- And, Metin, “Geçen Yüzyılda Milli Tiyatro”, *Tarih Mecmuası*, Aralık 1969. (Bu yazının başlığı “Geçen Yüzyılda Müzikli Tiyatro” iken yanlış yayınlanmıştır.)
- And, Metin, “Tunalı Hilmi ve Dilde Özleşme Üzerine Oyunu”, *Türk Dili*, Aralık 1969.
- And, Metin, “Meşrutiyet Tiyatrosunda Konusunu Tarihten Alan Oyunlar”, *Türk Dili*, Şubat 1969, c. XIX, sy. 209, s. 681-684.
- And, Metin, “Âli Bey ve Çingirak”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1970, sy. 1, s. 141-143.
- And, Metin, “Duru Türkçe Yazmış Bir Tanzimat Molière’i”, *Türk Dili*, 1 Eylül 1970.
- And, Metin, “Güllü Agop ve Osmanlı Tiyatrosu”, *Tarih Mecmuası*, I (Eylül 1970), II (Ekim 1970).
- And, Metin, *100 Soruda Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970
- And, Metin, “Eski İstanbul’da Fransız Sahnesi”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1971, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., sy. 2.
- And, Metin, “İlk Türk Tiyatro Adamı: Ahmet Fehim Efendi”, *Tarih Mecmuası*, I (Ağustos 1971), II (Eylül 1971).
- And, Metin, “Eski İstanbul’da Yunan Sahnesi”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1972, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., sy. 3.
- And, Metin, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1972.
- And, Metin, *Elli Yılın Türk Tiyatrosu*, Ankara: İş Bankası Kültür Yay., 1973.
- And, Metin, *Tiyatro Kılavuzu*, İstanbul: Milliyet, 1973.
- And, Metin, *Oyun ve Bügü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1974.
- And, Metin, “Mehmed Rauf ve Tiyatro”, *Varlık*, 1976, sy. 686, 688.
- And, Metin, *Osmanlı Tiyatrosu: Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1976.
- And, Metin, *Ataç Tiyatrosu*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982.
- And, Metin, *Atatürk ve Tiyatro*, Ankara: Devlet Tiyatroları (Maya Matbaacılık), 1983.
- And, Metin, *Şair Evlenmesi’nden Önceki İlk Türkçe Oyunlar*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1983.
- And, Metin, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1983.
- And, Metin, *Türkiye’de İtalyan Sahnesi-İtalyan Sahnesinde Türkiye*, İstanbul: Metis Yay., 1989.
- And, Metin, *Tiyatro, Bale ve Opera Sahnelerinde Kanuni Süleyman İmgesi*, Ankara: Dost Kitabevi Yay., 1999.
- And, Metin, *Başlangıcından 1983’e Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul: İletişim Yay., 2004.
- Arcan, İ. Galip, “Ahmed Hikmet Bey ve Temaşa”, *Temaşa (Dergisi)*, 1 Nisan 1920, sy. 21.
- Arcan, İ. Galip, “Bizde Tiyatro Hareketleri”, 1 Mayıs 1946, sy. 1, s. 9-10.
- Arpad, Burhan, “Türk Tiyatrosunda Yazar”, *Türk Dili*, Şubat 1963, c. XII, sy. 137, s. 283-284.

- Arpad, Burhan, "Türk Tiyatrosunda Yazar", *Türk Dili*, Mart 1964, c. XIII, sy. 150, s. 342-343.
- Arpad, Burhan, "Müzikli Türk Tiyatrosu", *Türk Dili*, Temmuz 1966, c. XV, sy. 178, sy. 683-688.
- Arseven, Celâl Esat, "Bizde Temaşa Sanatı", *Hayat*, 24 Mart 1927, sy. 17.
- Arseven, Celâl Esat, "Tiyatro", *Sanat Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1983.
- Ataç, Nurullah, "Türk Tiyatrosunda Zor Nikah ve Aman Hanım, Biraz Sus", *Dergâh*, 20 Aralık 1921.
- Ataç, Nurullah, "Türk Tiyatrosunda Leylâ ve Baykuş", *Dergâh*, 20 Kasım 1337, No. 15.
- Ataç, Nurullah, "Baykuş", *Haber-Akşam Postası*, 12 Ağustos 1939.
- Atsız, Süleyman, "1909 Yılında Neşredilen Mecmualarda Tiyatro Hakkında Çıkan Yazılar", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Mezuniyet Tezi, T. 768.
- Ay, Lütfi, "Ankara'da İlk Temsiller: Büyük Tiyatro'da Finten", *Türk Dili*, Kasım 1956, c. VI, sy. 62, s. 113-115.
- Ayral, Necdet Mahfi, "Çocuk Tiyatrosu", *Türk Tiyatrosu*, sy. 184, 1 Kasım 1945.
- Aytaş, Gıyasettin, *Tanzimat Tiyatrosunda Sosyal Meseleler*, 1996.
- Baha Tevfik, "Celaleddin Harzemşah (Tiyatro Tenkidi)", *Musavver Hale (Dergisi)*, Kânunusani (=Ocak) 1325, sy. 2.
- Baha Tevfik, "Tiyatro Tenkidi: Sanatkârlarımız", *İtilâf (Gazetesi)*, 20 Kânunuevvel (= Aralık) 1910, sy. 17.
- Bahaaddin Tevfik, "Darülbedayi'de Yeni Bir Temsil: Hançer", *İleri (Gazetesi)* 27 Mayıs 1920, sy. 852.
- Bahaaddin Tevfik, "Darülbedayi'de Küçük Beyler'in Temsili", *İleri (Gazetesi)*, 11 Haziran 1920, sy. 867.
- Bahaaddin Tevfik, "Memlekette Tiyatro İnkılapları ve Darülbedayi", *İleri (Gazetesi)*, 21 Haziran 1920, sy. 874.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Tiyatro*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1941.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, "Tiyatro Problemi", *D.T.C.F Dergisi*, Mart-Nisan 1943, c. I, sy. 3.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, "Tiyatro Nedir, Ne Değildir", *Türk Dili*, Temmuz 1966, c. XV, sy. 178, s. 717-725.
- "Baykuş'la Alâkalı Olarak", *İkdam Gazetesi*, 10 Mart 1333, No. 7212.
- Bilga, S. Nahit, "Türk Tiyatro Sahnesinde Shakespeare", *Servet-i Fünûn Uyanış*, 18 Eylül-1. Teşrin 1941, sy. 2352-2355.
- Bilga, S. Nahit, "Tanzimat ve Osmanlı Tiyatrosu", *Yeni Adam*, 2.12.1942, c. XI, sy. 414.
- Birinci, Ali, "Direktör Âli Bey", *Dergâh*, Nisan 1994, s. 18-19.
- Bohça, Şevket, *Namık Kemal'de Tiyatro*, Türkiyat Enstitüsü, nr. 182.
- Bozdoğan, Ahmet, "Manastırlı Mehmet Rifat ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2001.
- Bozdoğan, Ahmet, "Ahmet Mithat'a Atfedilen Bir Eser: Hükm-i Dil ve Manastırlı Mehmet Rifat", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde 2003-Güz, sy. 14, s. 117-125.
- Bozyiğit, Ali Esat, "Hüseyin Suat Yalçın ve Piyesleri", Mezuniyet Tezi, nr. 266, A. Ü. D.T.C.E., 1966-1967.

- Brecht, Bertolt, *Epik Tiyatro Üzerine*, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul: de Yayınevi, 1964.
- Bucu, Ebru, "Yenileşme Dönemi Türk Tiyatrosu ve Ahmet Vefik Paşa", *Türkler*, c. XV, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 502-506.
- Burcu, Ebru, "Ahmet Vefik Paşa'nın Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2000.
- Buttanrı, Müzeyyen, "Türk Edebiyatında Tarihi Tiyatro (Başlangıçtan 1950'ye Kadar)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.
- Candan, Aysin, *Yirminci Yüzyılda Öncü Tiyatro*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003.
- Celâl, Musahipzade, "Bizde Tiyatro", *Yücel Aylık Kültür Mecmuası*, Şubat 1936, c. II, sy. 12, s. 224-225.
- Celâl Sahir, "Musahabe-yi Yine Tezer Hakkında", *Servet-i Fünûn Mecmuası*, 5 Mart 1325, sy. 929, s. 291-300.
- Celâl Sahir, "Musahabe-i Temaşa-Tarık Bin Ziyat, Abdülhak Hamid", *Servet-i Fünûn Mecmuası*, 17 Eylül 1325, sy. 956, s. 313-316.
- Cenab Şahabeddin, "Darülbedayi'de", *Alemdar*, 12 Haziran 1920, sy. 2839.
- Cenab Şahabeddin, "Manzum Tiyatro ve Sönen Kandiller (Musahabe-i Edebiye)", *Servet-i Fünûn (Dergisi)*, 24 Mart 1927, sy. 1597.
- Celâl Sahir, "Temaşaya Dair 1", *Servet-i Fünûn Mecmuası*, 11 Haziran 1325, sy. 942.
- Cevdet Kudret, "Finten Üzerinde Shakespeare Etkileri", *Varlık*, 15 Nisan 1961, sy. 524, s. 10-11.
- Çalık, Etem, "Namık Kemal ve Tiyatro", *Türk Kültürü*, Ocak 1991, s. 38-44.
- Çalışlar, Aziz, *Tiyatro Adamları Sözlüğü*, İstanbul: Mitos-Boyut Yay., 1993.
- Çalışlar, Aziz, *XX. Yüzyılda Tiyatro*, İstanbul: Mitos-Boyut Yay., 1993.
- Çalışlar, Aziz, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1995.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz, "Türk Sahnesinde Mevzun Piyesler", *Temaşa*, 1 Mart 1920, sy. 20.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz, "Binnaz", *Şâir Nedim Mecmuası*, sy. 14, s. 221-222.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz, "Türk Tiyatrosunda Aman Hanım Biraz Sus ve Zor Nikahı", *İleri*, 11 Kânunuevvel (=Aralık) 1337, sy. 1385.
- Çapan, Cevat, *Değişen Tiyatro*, İstanbul: Adam, 1982.
- Çapan, Cevat, *Başlangıcından Bugüne Dünya ve Türk Tiyatro Tarihi*, Mehmet Fuat (haz.), 3. baskı, İstanbul: Varlık Yay., 1984.
- Çavdarlı, Rıza, "Türklerde Tiyatro Tarihi", *Türk Tiyatrosu*, 15.02.1939, c. I, sy. 100, s. 3-4.
- Çekin, Zehra, "Hüseyin Suad'ın Tefrika Halinde Kalmış Piyesleri", Mezuniyet Tezi, nr. 1859, İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1977.
- Çiğdem, Ayşe Pınar, "Türkiye'de Popüler Tiyatronun Anatomisi", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2002.
- Danişment, İsmail Hâmi, "Türk Tiyatrosunun İlk Piyesi", *Türk Tiyatrosu*, 1 Aralık 1939, c. I, sy. 109, s. 14-15.
- Danişment, İsmail Hâmi, "Eski Osmanlılarda Tiyatro", *Perde-Sahne*, Ekim 1942, sy. 19, s. 3-4.
- Danişment, İsmail Hâmi, "Selçukilerde Tiyatro", *Perde-Sahne*, Ekim 1942.

- De Bruijn, Petra, *The Two Worlds of Eşber: Western Orientated Verse Drama and Otoman Turkish Poetry by Abdülhakk Hâmid Tarhan*, Leiden: Research School CNWS, 1997.
- Demirel, Fatmagül, "II. Abdülhamit Dönemi Tiyatro Sansürü... ve Perdeler Sansürle Açıldı", *Toplumsal Tarih*, 1999, sy. 11 (63), s. 36-43.
- Dilmen, İbrahim Necmi, "Adaptation Meselesi", *Vakit*, 26 Ağustos 1921, sy. 1306.
- Dilmen, İbrahim Necmi, "Türk Tiyatrosunun Klasik Haftası: Zor Nikâhı ve Aman Hanım Biraz Sus", *Yarın*, 22 Kânunuevvel (=Aralık) 1921, sy. 10.
- Dilmen, İbrahim Necmi, "İstanbul Efendisi", *Vakit*, 17 Şubat 1921, sy. 1147.
- Dilmen, İbrahim Necmi, "Şair Evlenmesi Mudhikesi", *Yarın*, 2 Mart 1338, sy. 20.
- Dilmen, İbrahim Necmi, "Temaşa Hayatı: Taş Parçası", *Vakit*, 6 Mayıs 1922.
- Dizdaroğlu, Hikmet, "Kabus Üzerine", *Varlık*, Aralık 1959, sy. 516.
- Doğan, Abide, "Tahsin Nahit ve Tiyatrosu", *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, 1998, s. 181-204.
- Doğan, Gülay, "Gülnihal'de Shakespeare ve Victor Hugo Tesirleri", *Mezuniyet Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*, 1995.
- Duymaz, Recep, *Muhayyelât İle Sözde Sebat'ın Karşılaştırılması*, Edirne: Nüans, 2000.
- Dürder, Baha, "Güllü Agob'un Repertuarı", *Varlık*, 1 Ekim 1959.
- Dürder, Baha, "Gedikpaşa Tiyatrosunun İlk Belgesi", *Türk Dili*, Mayıs 1962.
- Dürder, Baha, "Tiyatroda Sansür", *Türk Dili*, Haziran 1963, sy. 141.
- Dürder, Baha, "Tiyatroda Sansür II", *Türk Dili*, Eylül 1963, sy. 144, s. 798.
- Dürder, Baha, "Tiyatroda Sansür ve Bürokrasi", *Türk Dili*, Ekim 1963, sy. 145.
- Enginün, İnci, "Abdülhak Hâmit'in Eserlerinde Grek ve Lâtin Mitolojisiyle İlgili Unsurlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1966, Ayrı Basım, İstanbul.
- Enginün, İnci, *Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümeleleri ve Tesiri*, İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., 1979.
- Enginün, İnci, "Tiyatro Eserlerimizden Şair Evlenmesi", *Millî Kültür*, Ocak 1982, sy. 8.
- Enginün, İnci, "Namık Kemal ve Tiyatro", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 2001, s. 26-34.
- Enginün, İnci, "Tiyatro Eserlerinde Fatih", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 2001, s. 445-450.
- Enginün, İnci, "Namık Kemal ve Tiyatro", *Doğumunun Yüzzellinci Yılında Namık Kemal*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1993, s. 13-25.
- Enginün, İnci, *Abdülhak Hamit Tahran Tiyatroları 1, 2, 3, 4*, İstanbul: Dergâh Yay., 1998.
- Enginün, İnci, "Byron ve Hâmid'in Sardanapal Piyesleri Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma", *Mukayeseli Edebiyat*, 2. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 1999, s. 78-100.
- Enginün, İnci, "Sahne Dili ve Gerçeklik", *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul: Dergâh Yay., 2000, s. 222-231.
- Enginün, İnci, "Tiyatroda Dil", *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul: Dergâh Yay., 2000, s. 309-313.
- Enginün, İnci, "Tiyatro Eserlerinde Osmanlı Devleti", *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul: Dergâh Yay., 2000, s. 214-222.

- Enginün, İnci, "Abdülhak Hâmid'in Oyunlarında İngilizler", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 2001.
- Enginün, İnci, "Abdülhak Hâmid'in Sardanapal Piyesleri Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 2001.
- Enginün, İnci, "Cünûn-u Aşk", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 2001, s. 51-61.
- Enginün, İnci, "Şair Evlenmesi", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 2001, s. 11-18.
- Eranıl, Nur, "Türk Tiyatrosunda Evlilik Problemi, 1277-1306/1860-1889", *Türkiyat Enstitüsü Tez T.* 619.
- Eraslan, Zafer, "Muhazipzade Celâl ve 'İstanbul Efendisi'", Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Eraslan, Kemal, "Duhter-i Hindu'da Vahşet", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1967.
- Erden, Aysel, "Abdülhak Hamit ve 'Finten'", Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Erişen, Sati, *Her Yeniliğin Başlangıç Noktası Şinasi*, Ankara: Güven Matbaası, 1964.
- Ertuğrul, Muhsin, "Bizde Tiyatroculuk", *Temaşa*, 12 Eylül 1918, sy. 8
- Ertuğrul, Muhsin, "Garpta Tiyatroculuk, Bizde Tiyatroculuk", *Temaşa*, 26 Eylül 1918, sy. 9.
- Esemeli, Özlenir, "Türk Tiyatrosunda Kadın-Bedia Muvahhit", Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Esen, Nüket, "Batı Hakkında Bir Doğulunun Eseri Olarak Finten", *Vefatının 60ıncı Yılında Abdülhak Hâmit Tarhan Sempozyumu Bildirileri*, 12 Nisan 1997, İstanbul: Isar Yay., 1998.
- Faruk Nafiz, "Türk Sahnesinde Mevzun Piyesler", *Temaşa*, 1 Mart 1920, sy. 20.
- Fazıl Süreyya, "Bizde Tiyatro Var mı, Yok mu?", *Büyük Gazete*, 4 Teşrinisani (= Kasım) 1926, sy. 2.
- Gençtürk, Enis, "Geleneksel Türk Tiyatrosunun Günümüzde Etkileri", Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "İlk Türk Piyesi", *Perde ve Sahne Dergisi*, Kasım 1941, sy. 8.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Bursa ve Adana Tiyatroları", *Perde ve Sahne*, Ocak 1942, sy. 10, s. 3-4.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Hüseyin Suat Yalçın ve Tiyatromuz", *Akşam Gazetesi*, 28 Mart 1942.
- Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk Temâşası*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1942.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Burhanettin Tepsi Otuzbeş Senenin Tarihçesi", *Akşam Gazetesi*, 20 Ocak 1944.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu: İlk Piyesler", *Ulus*, 5 Şubat 1944.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Meşrûtiyet Devri Tiyatrosu Burhanettin Tepsi", *Akşam Gazetesi*, 20 Ocak 1944.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Yerli Tiyatro", *Türk Dili*, Temmuz 1966, c. XV, sy. 178, s. 714-715.
- Gündüz, Aka, "Akif Bey", *Tecüman-ı Hakikat*, 11 Eylül 1911.

- Güneş, Sezai, "Reşat Nuri Güntekin'in Piyesleri", İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, T. 1333.
- Güntekin, Reşat Nuri, "Temâşâda Hakikat Mes'elesi", *Zaman*, 27 Temmuz 1918 (1334), sy. 112.
- Güntekin, Reşat Nuri, "Lisan Meselesi ve Tiyatro", *Türk Yurdu*, 10 Ağustos 1918 (1334), sy. 11.
- Güntekin, Reşat Nuri, "Lisan Meselesi ve Tiyatro", *Türk Yurdu*, 15 Ekim 1918.
- Güntekin, Reşat Nuri, "Tahsin Nahit'in Piyesleri", *Nedim Mecmuası*, 1335, No. 17.
- Güntekin, Reşat Nuri, "Adaptasyona Dair", *Dersaadet Gazetesi*, 21 Temmuz 1920.
- Güntekin, Reşat Nuri, "Yamalar", *Büyük Mecmua*, 11 Nisan 1919, sy. 6.
- Gür, Âlim, "Tanzimat Tiyatrosu ve Ecel-i Kaza", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 1992-1993, sy. 7-8.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, "Tiyatro Müellifleri", *İkdam*, 26 Eylül 1917.
- Taner, Haldun, Metin And ve Özdemir Nutku, *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1966.
- Halid Rıfki, "Temaşa", *Yarın*, 19 Mart 1336, sy. 18.
- Halide Edip, "Besa Oyununda", *Tanin*, 12 Ağustos 1324.
- Halide Salih, "Tiyatro Edebiyatı 1", *Mukaddime Resimli Kitap*, Nisan 1325, sy. 7, s. 690-703.
- Hançerlioğlu, Orhan, "Türk Tiyatrosu", *Türk Dili*, Aralık 1952, c. II, S. 15, s. 162-163.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Musahipzade Celâl, Bütün Oyunları*, İstanbul: Milliyet Yay., Türk Klâsikleri Serisi, 1970.
- Huyugüzel, Ömer Faruk, "İzmir'de İlk Tiyatro Faaliyetleri ve Sultan II. Abdülhâmid Devrinde Tiyatro Hayatı", *Mehmet Kaplan İçin*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., 1988.
- Hikmet Şevki, "Tiyatro Eserleri", *Hayat*, 23 Kânunuevvel (=Aralık) 1926, c. I, sy. 4.
- Hüseyin Kâzım, "Besa", *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Ağustos 1908, No. 9837.
- Hüseyin Kâzım, "Kırlı Çamaşırlar", *Temaşa*, 20 Haziran 1918, sy. 3.
- İpşiroğlu, Zehra, *Uyumsuz Tiyatroda Gerçekçilik*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1978.
- İpşiroğlu, Zehra, *Tiyatroda Devrim*, İstanbul: Çağdaş Yay., 1995.
- İpşiroğlu, Zehra, *Tiyatroda Düşünsellik ve Dramsturgi'ye Giriş*, İstanbul: Mitos-Boyut Yay., 1995.
- İpşiroğlu, Zehra, *Tiyatroda Yeni Arayışlar*, İstanbul: Düzlem Yay., 1996.
- İpşiroğlu, Zehra, *2000'li Yıllara Doğru Tiyatro: Deneme- İnceleme- Eleştiri Yazıları*, 1. bası, İstanbul: Mitos-Boyut Yay., 1998.
- İpşiroğlu, Zehra, *Tiyatroda Alımlama Boyutları ve Çeşitlemeleri*, İstanbul: Papirüs Yay., 2004.
- İrtem, Süleyman Kani ve Osman Selim Kocahanoğlu, *Harem'in İçyüzü/Muzika-i Hümayun ve Saray Tiyatrosu*, İstanbul: Temel Yay., ts
- İz, Fahir, "On Dokuzuncu Yüzyıl Başında Yazılmış Bir Türkçe Piyes", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1958, c. VIII, s. 44-72.
- İz, Fahir, "150 Yıl Önce Yazılmış Bir Türkçe Piyes", *Forum*, 1 Haziran 1958, sy. 101, s. 17-18.

- İz, Fahir, *Pabuççu Ahmed'in Garip Maceraları*, İstanbul, 1961.
- İzzet Melih, "Tiyatro Tenkidi: Namık Kemal'in Vatani", *Millet*, 22 Ağustos 1908, sy. 18.
- Kabaklı, Ahmet, "Abdülhak Hamid'in Tiyatroları", İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, T. 292.
- Kaplan, Mehmet, "Finten Piyesinde Çatışan Şahıslar, Değerler ve Hayaller", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, İstanbul: Dergâh Yay., 1987, s. 144-153.
- Karabey, Özgen, "Ahmet Mithat Efendi'nin Piyesleri", Lisans Tezi, Türkiyat Enstitüsü, T. 370, 1951-1952.
- Karaca, Melek, "Liberte Üzerinde Bir Araştırma", *Türkiyat*, T. No: 504, 1957, Bir Yazması Aşyan Müzesi'ndedir.
- Karadaş, Nurhan, "Milli Kültürümüzün Bir Unsuru Olarak Tiyatro", *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Ankara: Kültür Merkezi Yay., 1990.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Tiyatro Eserleri Bütün Eserleri*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1991.
- Kavas, Yakup, "Abdülhak Hâmid, Duhter-i Hindü (Metin ve Talili)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, 1975-1976.
- Kemal Emin, "Mili Tiyatro", *Temaşa*, 29 Ağustos 1918, sy. 7.
- Kerman, Zeynep, "Halid Fahri Ozansoy'un *Baykuş* Piyesi Üzerine Bir Deneme", *Hareket*, Kasım-Aralık 1981, s. 43-50.
- Konur, Tahsin, *Devlet- Tiyatro İlişkisi*, Ankara: Dost Kitabevi, 2001.
- Köksal, Düzgün, "İttihat ve Terakki-Tiyatroda Yansıması", Lisans Tezi, A.Ü. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Köprülü, Mehmed Fuad, "Adaptasyon Merakı", *Büyük Mecmua*, 20 Mart 1919, sy. 3.
- Köprülü, Mehmed Fuad, "Pinti Hamit", *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1934, s. 267-272.
- Kudret, Cevdet, *Şair Evlenmesi*, İstanbul: Yeditepe Yay., 1959.
- Kurtuluş, Hilmi, *Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Toker Yay., 1987.
- Kuyumcu, Nihal, *Çocuk Tiyatrosu*, İstanbul : Mitos-Boyut Yay., 2000.
- Küçük, M. Kemal, *Tiyatro*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
- Lucienne, Abdülhak Hamid, "Finten", çev. L. A., *Devlet Tiyatrosu*, 1 Kasım 1956, sy. 30, s. 4-6.
- Mahgoob, İdris Nasr, "Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Konusunu İslam Tarihinden Alan Piyesleri", İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1977.
- Mahmut Nedim, "Asya'da Musikili Tiyatrolar", *Dergâh*, 20 Temmuz 1921, İstanbul.
- Mehmed Fuad, *Başlangıcından Bugüne Türk ve Dünya Tiyatro Tarihi*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1961.
- Mehmed Fuad, *Tiyatro Tarihi*, İstanbul: MSM Yay., 2003.
- Mehmed Rauf, "Leylâ", *Mehâsin Mecmuası*, Mart 1325, sy. 7, s. 513-514.
- Mehmed Rauf, "Bizde Tiyatroculuk", *Servet-i Fünûn*, 21 Mayıs 1328, sy. 1097.
- Mehmed Rauf, "Çıkmaz Sokak", *Tetkikat-ı Edebiye Resimli Kitap*, Teşrinievvel 1325, sy. 13, s. 33-39-6.
- Mehmed Rauf, "Leylâ", *Mehâsin Mecmuası*, Mart 1325, sy. 7, s. 513-514.
- Mehmed Rauf, "Mınakyan Efendi: Ellinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle", *Servet-i Fünûn*, sy. 1095, s. 52-54.

- Mehmed Rauf, "Temaşa Musahabesi: Kösem Sultan", *Servet-i Fünûn*, 23 Ağustos 1328, sy. 1109, s. 397-398.
- "Mehmed Rauf Bey ve Temaşa", *Temaşa*, Mayıs 1920, sy. 22.
- Mösyö Antuan, "Osmanlı Tiyatro Mektebi", *İşhad*, İstanbul, 2.7.1917.
- Müfid Ratub, "Tiyatro ve Ahlâk", *Resimli Kitap*, Mayıs 1325, sy. 10-12.
- Müfid Ratub, "Tetkikat-ı Temâşa Kirli Çamaşırlar (Millî Osmanlı Tiyatrosu)", *Servet-i Fünûn*, 10 Kânunuevvel 1325, c. XXXVIII, s. 99-103.
- Müfid Ratub, "Selim-i Salis", *Servet-i Fünûn*, Kasım 1326, sy. 1016.
- Müfid Ratub, "Tiyatroda Siyâsiyât", *Servet-i Fünûn*, c. XL, sy. 1026, s. 267-271.
- Müfid Ratub, "Tiyatroda Talâk Mes'elesi", *Servet-i Fünûn*, c. XLI, sy. 1040, s. 608-614.
- Müfid Ratub, "Tiyatroda Talâk Mes'elesi", *Servet-i Fünûn*, c. XLI, sy. 1042, s. 42-44.
- Nisan, Hikmet, "İstanbul'da İlk Tiyatro ve Sultan Hamit Devri: Güllü Agop-Bir Gecede Yıkılan Tiyatro", *İkdam*, 3 Nisan 1941.
- Nutku, Hülya, "Tarihsel Dram Kavramı Üzerine", a.mlf., *Güneşe Tutunamazsan Ayı Göremezsün*, İzmir: İleri Kitabevi, 1992.
- Nutku, Özdemir, *Tiyatro ve Yazar*, Cim Yay., 1960.
- Nutku, Özdemir, *Modern Tiyatro Akımları I*, Ankara, 1963.
- Nutku, Özdemir, *Tiyatro ve Yazar*, Ankara: Gim Yayıncılık, 1967.
- Nutku, Özdemir, "Toplum ve Tiyatro", *Türk Dili*, Nisan 1967, c. XVI, sy. 187, s. 503-505.
- Nutku, Özdemir, *Darülbedâyî'nin 50 Yılı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1969.
- Nutku, Özdemir, "Ulusal Kimlik ve Tiyatro", *Türk Dili*, Eylül 1969, c. XX, sy. 216, s. 739-745.
- Nutku, Özdemir, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Ankara: TTK, 1972.
- Nutku, Özdemir, *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, 2 cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.
- Nutku, Özdemir, "Tiyatroda Dil ve Tavır Sorunu", *Türk Dili*, Mayıs 1974, c. XXIX, sy. 272, s. 660-667.
- Nutku, Özdemir, "Tiyatro Toplumbilimi Üzerine", *Türk Dili*, Mayıs-Ağustos 1980, c. XLI, sy. 344, s. 284-292.
- Nutku, Hülya, "Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1983.
- Oflazoğlu, Turan, "Manzum Oyun Üzerine", *Tiyatro 70*, Mart 1970, sy. 2.
- Onat, Saadet, "Abdülhak Hâmid: Cünun-ı Aşk (Metin ve Tahlili)", Mezuniyet Tezi, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, 1968-1969.
- Ortaç, Yusuf Ziya, "Finten", *Türk Yurdu*, 12 Teşrinievvel (= Ekim) 1332, sy. 16.
- Osmanlı Tiyatrosu Kuruluşu, Gelişimi, Katkısı*, Ankara: A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1976.
- Ozansoy, Halit Fahri, "Temâşâ: Yamalar", *Şâir Nedim Mecmuası*, 24 Nisan 1335, c. II, sy. 13.
- Ozansoy, Halit Fahri, "Tiyatroda Kadın", *Temaşa*, 1 Mart 1920, sy. 2.
- Ozansoy, Halit Fahri, "Darülbedâyî'de Tezer", *Servet-i Fünûn*, 22 Mart 1928, c. LXIII, sy. 1649.
- Ozansoy, Halit Fahri, *Şehir Tiyatrosunun Ellinci Yılı, Dârülbedâyî Devrinin Eski Günlerinde*, 1964.
- Önertoy, Olcay, "Oyun Yazarı Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Türkoğlu Dergisi*, 1977, c. VII, s. 55-72.

- Önertoy, Olcay, "Halit Ziya ve Kâbus", *Oluşum*, Yaz Dönemi, 1987.
- Örik, Nahit Sırrı, "Abdülhak Hâmit'in Tiyatro Eserleri", *Ülkü*, Eylül 1937, c. X, sy. 55, s. 3-13.
- Örik, Nahit Sırrı, "Abdülhak Hâmit'in Tiyatro Eserleri", *Ülkü*, Ekim 1937, c. X, sy. 56, s.118-128.
- Öz, Hasan Fehmi, "Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Tiyatro (1908-1923)", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- Özdemir, Hakkı, "İbnürrefik Ahmet Nuri'nin Hayatı ve Eserlerinin Tetkiki", İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, T. 1895.
- Özdoğru, Nüvit, "Tiyatromuzun Dili", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1971.
- Özertem, Tekin, *Türkiye'de Çocuk Tiyatrosu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1979.
- Özgü, Melâhat, "Tiyatro", *Türk Dili*, Haziran 1965, c. XIV, sy. 165, s. 613-615.
- Özgü, Melâhat, "Tiyatro Bilimi", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1970, sy. 1, s. 1-19.
- Özgü, Melâhat, "Tiyatronun Kültür Niteliği", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1971, sy. 2.
- Özön, Mustafa Nihat, "Ahmet Vefik Paşa ve Ernani Tercümesi", *Kalem*, 1938, sy. 2, s. 54-60.
- Özön, Mustafa Nihat, "İlk Tiyatro Eserlerimiz ve Yazarları", *Güzel Sanatlar*, 27 Aralık 1947, sy. 1, s. 14-16.
- Özön, Mustafa Nihat, "1873 Yılına Kadar Tiyatro", *Sanat Dünyası*, 16 Temmuz 1959-16 Ekim 1959, c. IV, sy. 82-88.
- Özön, Mustafa Nihat, "Şair Evlenmesi Piyesine Kadar Tiyatro", *Sanat Dünyası*, 1959, sy. 4, s. 76-79.
- Özön, Mustafa Nihat, "Piyesin Kaynağı", a.mlf., *Çok Bilen Çok Yanılır*, 2. baskı, İstanbul, 1961, s. 15-30.
- Özön, Mustafa Nihat, "Türk Tiyatrosuna Toplu Bir Bakış", *Türk Dili* (Tiyatro Özel Sayısı), 1 Temmuz 1966, sy. 178, s. 661-662.
- Özön, M. Nihat ve Baha Dürder, *Türk Tiyatro Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967.
- Parlatır, İsmail, "Nesteren Üzerine Hâmit-Ekrem Yazışması ve Hâmid'in Bir Mektubu", *Türkojoloji Dergisi*, 1979, c. VIII, s. 123-167.
- Parlatır, İsmail, Nurullah Ataç ve Hakan Sazyek, *Recaî-zade Mahmut Ekrem'in Bütün Eserleri I*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997.
- Pekman, Yavuz, *Çağdaş Tiyatromuzda Geleneksellik*, İstanbul: Mitos-Boyut Yay., 2002.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Yeni Türk Tiyatrosu*, Ankara, 1969.
- Refik Halit, "Kaniye Müdafaası ve Tiryaki Hasan Paşa", *Yeni Mecmua*, 19 Nisan 1940, sy. 15.
- Safa, Peyami, "Darülbedayi ve Baykuş", *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Haziran 1920.
- Safa, Peyami, "Darilbedayi'de Küçük Beyler", *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Haziran 1920.
- Safa, Peyami, "Reşat Nuri Bey ve Hançer'i", *Tercüman-ı Hakikat*, 1 Haziran 1336/1920.
- Saffet Nezihî, "Bir Hâdise-i Edebiye: Leylâ", *Musavver Malûmat*, 12 Mart 1325, c. I, sy. 20.
- Saffet Nezihî, "Geşa", *Malûmat* (Dergisi), 20 Teşrinisani (=Kasım), 1319, sy. 412.
- Saffet Nezihî, "Tiyatro Tenkidi: Tezer", *Musavver Malûmat*, Şubat-Mart 1324-1325, c. I, sy. 18-19.
- Sakaoğlu, Saim, "Abdülhak Hâmid'in *Sabr u Sebat* Adlı Eserinde Atasözleri ve Deyimler", *Mehmet Kaplan'a Armağan*, Ankara: Dergâh Yay., 1934, s. 221-246.
- San, Muammer, *Türkiye'nin Kültür, Müzik, Tiyatro Sorunları*, Ankara, 1969.

- Saruhan, Adnan, "Mehmet Rauf'un Telif Piyesleri", Mezuniyet Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, 1971, T. 1141.
- Sedes, Selâmi İzzet, *Tiyatro Sanatı*, İstanbul: Akşam Matbaası, 1935.
- Sedes, Selâmi İzzet, "Tiyatroya Dair, Mınakyan Efendi", *Akşam*, 5 Eylül 1941.
- Sekizinci, İbnürrefik Ahmet Nuri, "Tiyatro ve Maarif", *Zekâ*, Şubat 1325, sy. 3.
- Sevengil, Refik Ahmet, "Türk Kadını Sahneye Nasıl Çıktı?", *Vakit*, 9 Mayıs 1926, sy. 3001.
- Sevengil, Refik Ahmet, "Türk Kadını Sahneye Nasıl Çıktı?", *Vakit*, 10 Mayıs 1926, sy. 3002.
- Sevengil, Refik Ahmet, "Türk Kadını Sahneye Nasıl Çıktı? Sadrazam Paşa Ne Emrediyor?", *Vakit*, 11 Mayıs 1926, sy. 3003.
- Sevengil, Refik Ahmet, "İlk Tiyatro Eseri Hangisidir?", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1959, s. 4.
- Sevengil, Refik Ahmet, "Üçüncü Selim Devrinde Yazılmış Bir Türkçe Piyes ve Pabuççu Ahmet Piyesinin Muharriri", *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1959, s. 4.
- Sevengil, Refik Ahmet, "Üçüncü Selim Devrinde Yazılmış Bir Türkçe Piyes ve Pabuççu Ahmet Piyesinin Muharriri", *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1959, s. 4.
- Sevin, Nurettin, "Selçukluların Getirdikleri Kol Oyunları", *Türk Dili*, Temmuz 1966, s. 178.
- Sevinçli, Efdal, *İzmir'de Tiyatro*, İzmir: Ege Yayıncılık, 1994.
- Siyavuşgil, Sabri Esat, *Karagöz. Psiko-Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul, 1941.
- Sokulu, Sevinç, *Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1979.
- Solok, Cevdet Kudret, "Türk Tiyatrosunun Devirlere Taksimi", *Varlık*, 15.1.1939, c. VII, sy. 133, s. 25-29.
- Somar, Ziya, "Namık Kemal ve Victor Hugo (Cromwel ve Celâleddin Dramları)", *Kalem Mecmuası*, sy. 12, 1939.
- Soysalhoğlu, İsmail Subhi, "Finten'in Temsili", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, 1332, c. I, sy. 6, s. 122-123.
- Soner, Sevda, *Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1999.
- Sungu, İhsan, "Ahmet Vefik ve Ziya Paşaların Tartuf Tercümelere", *Tercüme*, 1940, sy. 4, s. 62-78; 1941, sy. 6, s. 558-571.
- Şehsuvaroğlu, Halûk, "Dolmabahçe Tiyatrosu", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Ekim 1956, sy. 177.
- Şemseddin Sami, *Seydi Yahya Türk Tiyatrosu Serisi*, Ankara: Akçağ, 2004.
- Şener, Sevda, *Dünden Bugünden Tiyatro Düşüncesi*, Ankara: Dost Kitabevi, ts.
- Şener, Sevda, *Musahipzade Celâl ve Tiyatrosu*, Ankara: TTK Basımevi, 1963.
- Şener, Sevda, "Bir Tiyatro Tanımı", *Türk Dili*, Şubat 1975, c. XXXI, sy. 281, s. 125-128.
- Şener, Sevda, *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1997.
- Şener, Sevda, "Reşat Nuri Güntekin'in Oyun Yazarlığı", *Türk Dili*, Aralık 1981, c. XLIII, sy. 360, s. 370-377.
- Şeşen, Nurhan, "Şahabettin Süleyman'ın Tiyatroları", İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, T. 930.
- Şirin, Orhan Seyfî, "Tiyatromuzda Yazar Sorunu", *Türk Edebiyatı*, Kasım 2004, sy. 373, s. 60-61.
- Tahsin Nahid, "Temaşa Musahabesi, Kâbus Münasebetiyle", *Âti*, 23 Haziran 1918, sy. 174.

- Tanrıkul, Şükran, "Mehmet Rauf'un Piyesleri", Mezuniyet Tezi, nr. 32, A.Ü. D. T. C. F Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1947.
- Taşer, Suat, *Tiyatro Meseleleri*, Ankara, 1953.
- Tecer, Ahmet Kutsi, "Şair Evlenmesini Okurken", *İstanbul*, Şubat 1954.
- Tekerek, Nurhan, *Popüler Halk Tiyatrosu Geleneğimizden Çağdaş Oyunlarımıza Yansımalar*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2001.
- Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1970, sy. 1.
- Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1971, sy. 2.
- Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1972, sy. 3.
- Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1973, sy. 4.
- Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1988, sy. 8.
- Tolun, Atila, "Uyarlamalar ve Ahmet Vefik Paşa'nın Molière Uyarlamalarının Özellikleri", *Türk Dili*, Temmuz 1978, c. XXXVIII, sy. 322, s. 96-104.
- Töre, Enver, "Ahmet Mithat Efendi'nin Tiyatroları", *Türk Dili*, Mayıs 1995, sy. 521, s. 601-605.
- Töre, Enver, *Cenap Şahabeddin'in Tiyatroları*, İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Tuncay, Murat, *Musahipzade Celal Tiyatrosu'nda Osmanlı Tavrı*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2004.
- Tuncay, Murat, "Müzikli Türk Tiyatrosu, Kaynakları ve Gelişimi", Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Tuncay, Rauf, "Türkiye'de İlk Tiyatro Nasıl Kuruldu?", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ekim 1967, sy. 1.
- Tuncay, Rauf, "Naum Tiyatrosu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mart 1968, sy. 6.
- Tuncay, Rauf, "Türk Tiyatro Tarihi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1968, sy. 8, s. 71-75.
- Tuncel, Bedrettin, "Tercümeler Hakkında, Netice", *Oluş*, 2 Nisan 1939, sy. 14, s. 212-213.
- Turan, Samahat ve Bekire Abacıoğlu, *Tiyatro Bibliyografyası*, Ankara: TTK Basımevi, 1961.
- Uluyazman, Aydın, "Ahmet Mithat Efendi ve Tiyatro Eserleri", *Türk Tiyatrosu*, Ocak-Şubat 1956, s. 294-295.
- Yalçın, Alemdar, "Tiyatromuz", *Hareket*, 1 Şubat 1972.
- Yalçın, Alemdar, "Düşünce Açısından Tiyatromuz", *Yeni Sanat*, 1974, sy. 3, İstanbul.
- Yalçın, Alemdar, *Tiyatro*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay., 1985.
- Yalçın, Hüseyin Suat, "Kadınsız Tiyatro", a.mlf., *Musavver Tiyatro ve Temâşâ Mecmuası*, 1913.
- Yesâri, Afif, *Düşünce Tiyatrosu*, İstanbul: Tarla Yayinevi, 1966.
- Yesâri, Afif, *Tiyatro ve İnsan*, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1967.
- Yesari, Mahmut, "İbnürrefik Ahmet Nuri", *Perde ve Sahne Dergisi*, 1943.

- Yıldız, Ali, "Ahmet Mithat Efendi'nin Hikâye, Roman ve Tiyatrolarında İnsan", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Yusuf Ziya, "Küçük Beyler", *Âlemdar*, 11 Haziran 1920, sy. 2838.
- Yükselen, Mehmet Ali Tevfik, "Eşber ve Horace", *Servet-i Fünûn*, 7 Nisan 1327, c. XL, sy. 1037.
- Yürük Çelebi, "Eski ve Yeni İstanbul, Dolmabahçe'de Yıkılmakta Olan Sultan Mecid Tiyatrosu", *Akşam*, 12 Birinci kânun 1928.
- Zobu, Vasfi Rıza, "Dârülbedâyi'den Türk Tiyatrosu'na", *Türk Tiyatrosu*, 1956, 1957, 1958.

Literature of the Turkish Theater From the Tanzimat to the Republican Era

Şahika KARACA

Abstract

This article is an attempt to explain the developmental process of the Turkish theater during the years following the reforms (tanzimat) and the constitutional monarchy (mesrutiyet). In our venture for westernization, the theater has constituted a prolific genre in terms of both production and translations. In these years, many plays were penned either to be produced on stage or simply to be read. In the reformation years, primary importance was attributed to the principle of social benefit in the theater, which went hand in hand with the spirit of the era. However, theater, too, suffered from the oppressive tendencies of the despotic regime, and it was forbidden in 1884 after the play of Ahmet Mithat entitled *Çerkez Özdenler* until the declaration of the 2nd constitutional monarchy in 1908. In the subsequent atmosphere of freedom, theater experienced a rapid progress. This rapid progress resulted in an increase in the theater critiques, which started to constitute a significant place within the newspapers and magazines of the period. In the second part of the article, an attempt has been made to provide an alphabetical list of theater critiques written during the periods of reforms and constitutional monarchy as well as the following years until the contemporary times.

Keywords: Traditional Theater, Theater of Tanzimat, Theater of Meşrutiyet, Bibliography of The Turkish Theater.

Tanzimattan Cumhuriyete Türk Tiyatro Edebiyatı Literatürü

Şahika KARACA

Özet

Bu makalede Türk tiyatrosunun Tanzimat ve Meşrutiyetli yıllarda takip ettiği gelişim süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Tiyatro, Batılılaşma sürecinde gerek telif gerekse tercüme olarak en çok eser verilen yeni edebî türlerdendir. Bu dönemlerde sahnelenmek ve okunmak üzere çok sayıda tiyatro eseri kaleme alınmıştır. Tanzimat döneminde devrin genel yapısına da uygun olarak tiyatrodaki sosyal fayda prensibi göz önünde bulundurulmuştur. Ancak istibdat döneminin baskıcı tutumundan tiyatro da nasibini almış ve 1884'te Ahmet Mithat'ın Çerkez Özdenler oyununun sahnelenmesinin ardından 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar tiyatro yasaklanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle oluşan özgürlük ortamında tiyatro hızla gelişmeye başlamıştır. Türk tiyatrosunun böylesine hızlı gelişmesi tiyatro eleştirilerinin çoğalmasına yol açmış ve dönemin birçok gazete ve dergilerinde tiyatro eleştirileri yazılmaya başlamıştır. Makalenin ikinci bölümünde Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde yazılmış tiyatro eleştirileriyle bu dönemlere ait günümüze kadar olan süreçte kaleme alınmış tiyatro eleştirileri ve tiyatro tarihleri alfabetik sırayla verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Tiyatro, Tanzimat Tiyatrosu, Meşrutiyet Tiyatrosu, Türk Tiyatrosu Bibliyografyası.

